

Araştırma Makalesi/ Research Article

Vakıf- Çiftlik İlişisine Örnek: Ahi Çiftlikleri*

Burcu Akbulut*

(ORCID: 0000-0002-1229-8188)

Makale Gönderim Tarihi
20.08.2024

Makale Kabul Tarihi
12.02.2025

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Akbulut, B., "Vakıf- Çiftlik İlişisine Örnek: Ahi Çiftlikleri", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 10/1 (Mart 2025): 33-72.

APA: Akbulut, B. (2025). Vakıf- Çiftlik İlişisine Örnek: Ahi Çiftlikleri. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 10 (1), 33-72.

Öz

Osmanlı arazi sistemi içerisinde en alt tarımsal üretim birimini oluşturan çiftlikler Mirî arazi içerisinde yer almaktadır. Tımar sistemi bu çiftliklerin işleyişinde önemli bir paya sahiptir. Çiftliklerin zaman içerisinde geçirdiği evreler ve çiftlik tanımlamasının değişimi birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Klasik tanımlamada bir çift öküzün işleyebileceği en küçük arazi birimini oluşturan çiftlikler zamanla tımar sistemindeki değişimlerle miktar ve alan anlamında büyüyerek zirai işletme halini almışlardır. Ancak İnalçık ve Barkan'ın da üzerinde durduğu hatta örneklerini verdikleri gibi klasik dönemde de farklı tipte çiftlikler mevcuttur. Tek tip bir çiftlik oluşumu ve sistemdeki değişimlerin de bu oluşum üzerinden değerlendirildiği bir tanımlama muhakkak eksik bir tanımlama olacaktır.

Bu çalışmada çiftlik konusundaki tartışmalar konumuzun kapsamı dışında bırakılmıştır. Çalışma XVI. yüzyılı kapsamı dolayısıyla klasik dönem olarak adlandırılan zaman aralığına odaklıdır. Batı Anadolu coğrafyasında yer alan Ahi çiftlikleri özelinde incelenen çiftliklerin, Osmanlı öncesinde dahi seçkin kesime tahsis edilen topraklar şeklinde mevcut oldukları ortaya çıkmıştır.

* Bu çalışma "XVI. Yüzyılda Batı Anadolu'da Ahiler ve Ahi Zaviyeleri" adlı doktora tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

* Dr., Bağımsız Araştırmacı, Türkiye, Burcu_5552@hotmail.com.

Ph.D., Independent Researcher, Türkiye.

Tahrir zamanı kayda geçen çiftliklerin daha çok vakıflara ait çiftlikleri kapsadığı görülür. Ahilere tahsis edilen vakıfların gelirleri arasında çok sayıda çiftlik dikkat çeker. Bu bağlamda, finansal kaynakları, vakıf sistemi içerisindeki işlevleriyle, XVI. yüzyıl Batı Anadolu'sunda sayısı 60'ı bulan Ahi çiftliklerinin tahrir defterleri aracılığıyla incelenmesinin vakıf-çiftlik ilişkisine katkı sağlayacağı umulur.

Anahtar Kelimeler: Çiftlik, Vakıf, Ahi, Batı Anadolu, Tahrir defteri.

Example of the Foundation-Farm Relationship: Ahi Farms

Abstract

Farms, which constituted the largest agricultural production unit in the Ottoman land system, were located in Mirîland. The timar system has an important share in the functioning of these farms. The phases that farms have gone through over time and the change in farm definition have brought about many discussions. Farms, which in the classical definition constitute the smallest unit of land that a pair of oxen can cultivate, have grown in terms of quantity and area over time with changes in the timar system and have become agricultural enterprises. However, as Inalcik and Barkan emphasized an *deven* gave examples, there were different types of farms in the classical period. A definition that evaluates the formation of a single type of farm and the changes in the system through this formation will certainly be an incomplete definition.

In this study, discussions on farms are excluded from the scope of our subject. The study focuses on the time period, called the classical period, as it covers the 16th century. It has been revealed that the farms examined specifically in the Akhi farms located in the Western Anatolian geography existed as lands allocated to the elite even before the Ottoman Empire. It seems that the farms recorded during the tahrir period mostly include farms belonging to foundations. Among the income of foundations allocated to the Akhis many farms attract attention. In this context, it is hoped that examining the Akhi farms, which number 60 in Western Anatolia in the 16th century, through the census books, with their financial resources and functions within the foundation system, will contribute to the foundation-farm relationship.

Keywords: Farm, Foundation, Akhi, West Anatolia, Cadastral Record Books.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin ekonomisi devrin bütün siyasi güçlerinde olduğu gibi önemli ölçüde tarıma dayanır. Tarımsal faaliyetlere

dayanan iktisadi yapı devletin her değişim ve dönüşümünde de varlığını korumuştur. Buna bağlı olarak toprak sistemi de zaman içerisinde önemli değişimler geçirmiştir. Mirî arazi sistemi tarımsal arazi mülkiyetinin devlete ait olduğu toprakları kapsar. Bu topraklar Hristiyanlardan fetih yoluyla alınmış ve mülkiyeti devlete ait olan topraklardı¹. Mirî sözcüğü ile ifade edilen devlet mülkiyeti belli bir toprak parçasının mülkiyeti değil, bir vergilendirme mekanizması şeklinde gelir kaynaklarına erişim ve yeniden dağıtım yapabilme şeklinde açıklanabilir². Mirî arazi içerisinde topraklar tapulu ve mukataalı olmak üzere iki kısma ayrılıyordu. Bunlardan tapulu olan tapu düzenlemesi çerçevesinde köylülere verilen tüm toprakları, mukataalı ise bir kira sözleşmesi ile kiralanan toprakları kapsamaktaydı. Tapu ile kiralama usulü toprağa özel bir statü kazandırarak çift-hane sistemini kapsamına alırdı. Başka bir deyişle tapulu topraklar tahrir defterlerine kayıtlı vergi gelirleri sabit olan tüm tarımsal topraklardı³.

Osmanlı Devleti mirî arazi rejiminin işleyebilmesi için tahrir sistemini uygulamıştır. Bu sistemde bir yer fethedildiğinde devlet oraya tahrir emini veya il yazıcısını göndererek araziye kaydettirirdi. Devlet, fethettiği bölgeler ile kendi arazisini, toprağın mülkiyet ve tasarruf biçimini, vergi miktarlarını tayin ve tespit etmek için istatistikî bilgiler edinerek tahrir sistemini uygulamıştır⁴. Bu işlem ile bütün mirî topraklar verimlerine göre değişen çiftlikler halinde gruplandırılıyordu. Reaya çiftlikleri şeklinde birtakım parçalara bölünen topraklar peşin kira bedeli alınarak onları işleyecek çiftçilere verilir⁵.

Klasik dönemde tımar sistemine bağlı olarak bir çiftçi ailesinin ihtiyacını karşılayabilecek toprak parçasını ifade eden çiftlik, ilerleyen

¹ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Isparta 2010, s. 134.

² Tosun Arıcanlı, "19. Yüzyılda Anadolu'da Mülkiyet, Toprak ve Emek", *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*", Ed. Çağlar Keyder, Faruk Tabak, İstanbul 1998, s. 136.

³ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)*, İstanbul 2017, s. 125.

⁴ Erhan Afyoncu, "Osmanlı Devleti'nde Tahrir Sistemi", *Osmanlı*, 6, (1999), s. 311; Fatma Acun, "Klasik Dönem İdare Tarzı Olarak Tımar Sistemi ve Uygulaması", *Türkler*, 9, (2002), s. 902.

⁵ Ömer Lütfi Barkan, "Çiftlik", *İA*, 3, (1992), s. 392.

zamanlarda büyük ziraî işletmeler için kullanılır olmuştur⁶. Kanunnamelerde çiftliğin tarifi yapılırken arazinin durumu ve verimine göre 60 ila 150 dönüm arasında gruplandırılmaktadır. Burada ayırt edilmesi gereken husus dönümlerle ölçülen hakiki bir reaya çiftliği ile bir çift öküzle işlenebilecek büyüklükteki yerin farklılığıdır. Çiftliklerin defterde reaya üzerine çift ve nim-çift işareti ile kayıtlı olması ile reayadan tamamı bir çiftliğe tasarruf edenlerinden alınan çiftlik resmi de bu ayrımı göstermesi açısından önemlidir. Ancak çift resmi bir çift öküzle yer işleyenlerin de bir çiftlik araziye tasarruf edenlerin de vereceği bir toprak kirası değildir⁷. Çiftlik miktarı esas olarak farklı yer ve zaman kavramına göre 22 ile 60 akçe arasında değişkenlik gösteren çift resmi vergisinin konusudur. Çiftlik resmi bir çiftlik miktarında toprağa sahip olan ailenin vergi birimidir. Tam bir çiftliği bulunan kişi, bunun karşılığındaki vergiyi sipahiye ödemekle yükümlüydü. Yarısı ise nim-çift, nim-çifften az yeri eşen evli ise bennak şeklinde kaydedilirdi. Bennaklar da “ekinlü” ve “caba” olarak ikiye ayrılırdı. Ekinlü bennak elinde yarım çiftten az toprağı bulunanları ifade ederdi. XV. yüzyıl’a ait Aydın tahrir defterlerinde ise bennak yerine “çiftli kara” ve “caba kara” tabirleri kullanılmıştır. “Kara” bekâr nüfusu ifade eden mücerred ile birleştirilirken, evliler ise bennak olarak kaydedilmişlerdi⁸. Toprağa bağlı bir vergi haline gelen çift resmi ilerleyen dönemlerde bir arazi vergisi haline gelmiştir⁹.

Çift-hane sistemi tarımsal üretimin, her kişiye bir çift veya çiftlik verilmiş olan köylü haneleri olarak düzenlenmesinden oluşuyor¹⁰ ve başlıca üç unsuru birleştiriyordu. Emekçi olarak hane halkı, koşum gücü olarak bir çift öküz, bir çift öküz ile işlenebilecek ve tahıl üretimine müsait olan tarlalardan meydana geliyordu. Bu sistemde devlet toprağı denetleme ve tarımsal üretimin temelini oluşturan çift-hane sistemini sürdürme imkânı elde ediyordu. Bu arazi rejiminde köylü ise daimî bir kiracı idi. Bu kiracılık babadan oğla geçen ırsî bir tasarruf hakkını

⁶ Halil İnalçık, “Çiftlik”, *T.D.V.İ.A.*, 8, (1993), s. 313-314.

⁷ Barkan, a.g.m., s. 393.

⁸ Bennak resmi hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Feridun Emecen, “Bennak”, *T.D.V.İ.A.*, 5, (1992), ss. 458-459.

⁹ Feridun Emecen, “Çift resmi”, *T.D.V.İ.A.*, 8, (1993), s. 309.

¹⁰ Halil İnalçık, “Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar”, *Osmanlı’da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, Ed. Çağlar Keyder, Faruk Tabak, İstanbul 1998, s. 18.

kapsamaktaydı. Çiftlik biriminin bölünmezliği kanun hükmü olup, sipahilerin köylü hanelerine ayrılmış araziye işgal ederek ekip biçmeleri mümkün değildi¹¹. Küçük aile çiftliği sistemine dayanan tarımsal politikanın devam ettirilmesi devletin sosyal ve siyasal yapısı için önem arz etmekteydi. Devlette bu grup vasıtasıyla tarımsal ekonomiyi kontrol etme imkânı elde etmiştir¹².

Timar sisteminin bozulması, belirli bir yerin gelirinin toplanmasının mültezimlere verilmesi ya da 10 yıllık geliri peşin alınmak şartıyla malikâne olarak satılması, mirî arazinin mülk arazi şekline evrilmesi sonucu büyük çiftlikleri tasarruf eden ayanlar sınıfı ortaya çıkmıştır¹³. Aslında bu düzen yeni ve farklı bir oluşumu temsil etmiyordu. Osmanlı iktidarının taşradaki yeni temsilcileri mukataa ve sonrasında malikâne ile palazlanan yeni müteşebbisler, eski olarak nitelendirilen sipahi ve kadı gibi devletin taşradaki temsilcilerinin yeni versiyonuydu¹⁴. Klasik dönemdeki tanımlamadan farklı olarak çiftlik, toprak mülkiyetinin özel kişiler tarafından kontrol edildiği, aile tarımı ölçeklerinden daha geniş ve mülk sahibinin kendi işletmeciliği haline gelmiştir. Osmanlı Devleti'nde köylü hanelerinin vergi ödemekle yükümlü olduğu küçük mülkiyet tarımından köylülere gittikçe artan sorumlulukların yüklendiği büyük işletmelere geçişin kapitalist pazarla bütünleşmenin bir unsuru değildir. Fakat ayanın, tüccarın ve vergi toplayan sınıfın köylü üretimine daha fazla el koymaya çalıştığı bir sistemin oluşmasına da zemin hazırlanmıştır. İşletme niteliği olan çiftlikler zengin resmi görevlilerin mültezim veya tüccarın meşgul oldukları işleri çeşitlendirmek maksadıyla giriştikleri ancak hukuki bir statüsü olmayan faaliyetleri içeriyordu. Bu zengin sınıfın faaliyetleri merkezi yönetimin zafiyetleri ve dönemin şartları ile açıklanabilir. Ayanların elde ettikleri bu güç devlet otoritesindeki boşluklara bağlı olarak ortaya çıksa da

¹¹ İnalçık, a.g.e., s. 173.

¹² Aysun Sarıbey Haykıran, *Aydın Vilayeti'nde Çiftlikler (1839-1918)*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir 2013, s. 9.

¹³ Barkan, a.g.m., s. 395.

¹⁴ Fatma Gül Bayraktar, "Çiftlik Kavramının Hukuki Tanımını Yapmak: 18. Yüzyılda Amid/Diyarbakir'de Talepler ve Şikayetler", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak Sahipleri ve Çiftliğe Farklı Bakışlar*, Ed. Fatma Gül Kocagöz, Uğur bayraktar, 2023, s. 57.

devlet otoritesi sağlandığında tekrar teslim oluyordu. Bu sebeple çiftlik öngörülemez ve gelişi güzel bir şekilde yayıldı¹⁵.

Çift-hane sistemiyle işletilen devlet arazileri tımara verilmişti. Ancak devletin hali hazırda boş kalan mevat arazisi mevcuttu. Kimsenin kontrolünde bulunmayan bu arazilerin tek bir kişinin eline geçişi büyük tarımsal çiftliklerin ortaya çıkışına sebep olmuştur¹⁶. Mevat arazide ortaya çıkan bu çiftlikler XVIII. yüzyıl öncesinde çift-hane sisteminin dışında kurulmuş olan işletmelerdi. Şenlendirme veya ihya olarak adlandırılan ıslah çalışmaları şeriat hükümleri ile devlet nezdinde teşvik ediliyordu. Öncelikli koşul mevat araziye su kanallarının yapımı ve toprağın ekime hazırlanması idi. İkincil koşul ise ıslah edilmiş toprağa sahip olan mülkiyet sahibinin mülkiyet hakkının padişah tarafından bir temlikname ile onaylanmasıydı¹⁷.

XVI. yüzyılda henüz yaygınlaşmayan bu gelişme özel bir toprak sahipleri sınıfı yaratmaktan çok uzaktı. XV. ve XVI. yüzyıllarda padişahın devlet arazisinden kişilere verdiği temliklerin çoğu terk edilmiş mevat arazilerdendi¹⁸. Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren alt kadrolarda yer alan kişilere mülk tahsis etmek suretiyle vakıf kurabilmeleri için toprak temlik ediyordu. Devletin kuruluşunda rol alan gaziler üzerinde hâkimiyet kurmak isteyen hanedanlık aynı zamanda onlara ihtiyaç da duymaktaydı. Bu sebeple hükümdarların kurdukları vakıfların yanı sıra sahip oldukları zenginlikleri paylaşmaları, kendilerine yardımcı olacak pek çok unsurun da bayrakları altında toplanmasını sağlamıştır¹⁹. Temlik türleri içerisinde en önemlisi ise fethedilen yerlerdeki Türk yerleşiminin meydana gelişinde rol oynayan derviş zaviyelerinin kurucularına yapılan bağışlardı. Bu ilk dönemi kapsayan zaman

¹⁵ Çağlar Keyder, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Büyük Ölçekli Ticari Tarım Var mıydı?”, *Osmanlı’da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, Ed. Çağlar Keyder, Faruk Tabak, İstanbul 1998, s. 1-3.

¹⁶ Ferdi Çiftçioğlu, “XIX. Yüzyılda Tırhala Sancağı’nda Çiftlikler”, *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 15/3, (2017), s. 109.

¹⁷ İnalçık, a.g.e., s. 20.

¹⁸ İnalçık, a.g.e., s. 144.

¹⁹ Vedat Turgut, “Başlangıcından Cumhuriyete Eski Dünya Düzeninden Yeni Dünya Düzenine Vakıflar” *Vakıfbank Tarihi*, Ed. Enes Şahin, Ankara 2020, s. 18.

aralığında zaviyeler ile mülk ve vakıfların tesisini sağlayan temlikler daha çok ıssız ve boş, yeni tarıma açılan toprakları kapsıyordu. Vakıf ve mülk topraklara ait çiftlikler genel çiftliklerle aynı statüde olup, reaya tarafından ekiliyordu²⁰. I. Bayezid ve II. Mehmed döneminde bu çiftliklerin bir kısmı tımara çevrildi²¹. Özellikle XIV. ve XV. yüzyıllardaki Ahi çiftlikleri örneğinde olduğu gibi Osmanlı padişahlarının köy veya çiftlikleri nüfuslu kişilere vermeleri sonucunda çiftlik bir arazi ölçüsünden çıkarak şahsi mülke ve sonrasında vakıflara dönüşmüştür²². İhya edilen araziye Barkan, 1540 tarihli Erzincan Evkaf Kanunu dâhilinde şenlendirme amacıyla açılan zaviyeleri ve bu zaviyelere zaviye evkafından tayin olan çiftlikleri²³; İnalçık, ihya edilen mevat araziye örnek olarak XVI. yüzyılda Sokullu Mehmed Paşa'nın Feridun Ahmed Bey ile Yenice'deki pirinç yetiştirme projesini²⁴; Veinstein ise Karadeniz'in kuzeyindeki çiftlikleri incelediği makalesinde XIV. yüzyıldan itibaren çiftlik olarak tahsis edilen toprakları örnek olarak vermektedir²⁵.

Klasik tanımlama dışında köylü ekonomisi haricinde gelişen çiftlik, her dönemde biçim ve tabiatı itibarıyla tanımı ve tespiti zor bir olgu olmuştur. Bu çalışmada çiftlik tartışmalarından ziyade, şenlendirme faaliyetleri kapsamında "bozulma" diye tabir edilen dönemin ötesinde, Ahilere verilen çiftlik isimli yerleşim yerleri üzerinden bir değerlendirme yapılacaktır. XVI. yüzyıl tahrir defterlerinden yararlanılarak ortaya konulan çalışma, birçoğu zaviye vakfı olarak nitelendirilebilecek Ahi çiftliklerini kapsamaktadır. Buraya kadar verilen bilgiler, Osmanlı arazi rejimi içerisinde mirî arazinin yeri, şartlara ve

²⁰ İnalçık, a.g.e., s. 144.

²¹ Âşıkpaşazade, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Haz. Kemal Yavuz-M. A. Yekta Saraç, Ankara 2007, s. 290.

²² İnalçık, a.g.m., s. 314.

²³ Ömer Lütfi Barkan, *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları*, 1, Kanunlar, İstanbul 1943, s. 73.

²⁴ İnalçık, a.g.m., s. 21.

²⁵ Gilles Veinstein, "Les "Çiftlik" de colonisation dans les steppes du nord de la mer-Noire au XVIe siecle", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 4/1-4, (1985), ss. 177-210.

zamana göre kullanımı, Osmanlı Devleti'nin çift, çiftlik ve çift-hane kapsamına giren konuları ortaya koymaktadır. Bundan sonraki bölümlerde ise Batı Anadolu örneğinde Ahi çiftliklerinin klasik dönem Osmanlı çiftlik tanımlamasındaki yeri, köy, mezra ve çiftlikleri tarıma açarak zirai faaliyette bulunan Ahilerin şenlendirme faaliyetlerindeki rolleri, Ahi zaviyelerine vakfedilen çiftliklerin hizmetleri ve işletilmesi, çiftliklerin sayısı ve sancaklara göre dağılımı, çiftliklerdeki üretim ve vergilendirmenin çeşitliliği, miktarı ve cinsi üzerinde durulacaktır.

Ahi Çiftlikleri

Ahilerin XIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren Anadolu ve Rumeli'nin bir bölümünü vatan tutmuş Türkler oldukları bilinmektedir. Bunlar Anadolu şehir ve köylerinde Türkleşme ve İslamlaşmayı teşvik etmekle kalmamış aynı zamanda en ücra köylere kadar giderek kurdukları vakıflarla buraların iskân ve şehirleşmesini sağlamışlardır²⁶. İlk Osmanlı padişahlarının ve vezirlerinin çoğunun Ahi teşkilatına mensup oldukları ve teşkilattan fetihlerde askeri bir güç olarak faydalandıkları bilinmektedir²⁷.

Anadolu'ya yapılan derviş akınları ve dervişlerin kentlerden köylere yerleşerek ziraat ve din işleri ile uğraşmaları, dervişlerin memleketleri istila ve iskânları Anadolu'nun yerleşime açılmasında etkili olmuştur²⁸. Devlet açısından bu uygulamanın hedefi ihya veya şenlendirme idi. Bu sebeple ortaya çıkan çiftlikler padişahın resmi izin belgeleri olan temliknameler ile verilmişlerdir. Bu uygulama XV. yüzyıl öncesinde bile uygulanmaktaydı²⁹. Bu coğrafyada kurulan ve toplumsal hizmet anlayışına sahip olan Ahiler de iktidar mensubu olan veya iktidara yakın kişiler tarafından destekleniyorlardı. İlk beylerden itibaren gerek beylerin desteğiyle gerekse Ahilerin şahsi gayretleriyle çok sayıda vakıf

²⁶ Mehmet Akif Erdoğan, "Anadolu'da Ahiler ve Ahi Zaviyeleri", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 4, (2000), s. 42.

²⁷ Fuat Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, Ankara 2009, s. 110.

²⁸ Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeleri", *Vakıflar Dergisi*, 2, (1942), s. 297.

²⁹ Gilles Veinstein, "Çiftlik Tartışması Üzerine", *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, Ed. Çağlar Keyder, Faruk Tabak, İstanbul 1998, s. 38.

kurulmuştur³⁰. Osmanlı Devleti'nin erken dönemlerindeki Ahilere ait vakıf çiftliklerinden birçoğu Batı Anadolu beyliklerinin kurucularının desteğiyle kurulmuşlardır. Devlet anlayışının bir devamlılığı olarak beylerin desteğiyle kurulan bu çiftlikler, Osmanlı Dönemi'nde de varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ahi Yahşi Çiftliği, Saruhanoğlu Hızır tarafından Demirci kazası, Borlu köyünde³¹, Ahi Bayezid Çiftliği Saruhanoğlu Hızır Paşa tarafından Ilıca kazası, Enceklü köyünde³² kurulan çiftliklerdir. Batı Anadolu beyleri tarafından vakfedilen bu vakıflara gelip geçen (ayende ve revendeye) konaklayan kimselere hizmet etmek şartıyla her türlü muafiyetin tanındığı görülür. Ahilerin, bir taraftan ekonomik faaliyetlerini sürdürürken, diğer taraftan da devlet politikasına paralel şekilde kuruluş ve fetih dönemlerinde etkin rol oynadıkları unutulmamalıdır.

Beylikler Dönemi'nde Anadolu'ya gelen ünlü seyyah İbn Battûta, Anadolu'da kurulan beyliklerin hemen hemen hepsine uğramış, bunların idari durumlarından, şehir ve kasabaların idare şekline, bölgenin geçim kaynaklarından, yöre halkının inanışlarından, eğitim kurumlarından, Ahilerin önderlerinden ve kurdukları zaviyelere dek birçok konuda bilgi vererek Anadolu bölgesinin betimlemesini gözler önüne sermiştir. İbn Battûta, Ahilere ait zaviyelerde konaklamış, Ahilerin gelenek ve göreneklerini gözlemlemiştir³³.

En önemli faaliyetlerini Osmanlı Devleti'nin kuruluş sürecinde sürdüren Ahilerin esasen Selçuklular ile Beylikler devrinden beri varlık gösterdikleri bilinmektedir. Ahiler, kuruluştan itibaren yeni bölgelerin fethedilmesi ve bu bölgelerin şenlendirmesinde farklı dinî ve sosyal topluluklarla birlikte sağlamışlardır. Bunun neticesinde de birçok Ahi vakıf ve çiftliği kurulmuştur. Ahilerin fethettikleri yerlere yerleşmelerine Osmanlı padişahları da olumlu bakmışlardır. İlk Osmanlı hükümdarları Ahileri, Osmanlı Beyliği topraklarındaki Türkmen

³⁰Haşim Şahin, *Dervişler, Fakihler, Gaziler Erken Osmanlı Döneminde Dinî Zümreler (1300 - 1400)*, İstanbul 2020, s. 288.

³¹ BOA, TD, nr. 398, s. 151.

³² BOA, TD, nr. 398, s. 217.

³³ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnamesi*, 1, Çev: A. Sait Aykut, İstanbul 2000, s. 405.

topluluklarını hoşgörü ilkesi çerçevesindeki bir İslam anlayışının etrafında bir araya getirmek için bir aracı olarak görmüşlerdir³⁴.

İlk Osmanlı vakıfları, Bayezid Hüdavendigâr'a kadar Osmanlı sultanlarının kurdukları dışında belli bir görevi ifa etmeleri sebebiyle abdal, şeyh, derviş, gazi, fakih, sofı gibi unvanlara sahip olan kimselere sadaka olunan vakıflardır. Osman Bey döneminde kurulan Bilecik'teki Ahi İdris Zaviyesi ile Ahi İsmail Zaviyesi, Eskişehir'deki Ahi Yeni Ahi Mustafa zaviyesi ile Ahi Bikari zaviyesi Ahilere ait zaviyelerdir³⁵.

Orhan Gazi ve oğlu Süleyman'ın yeni fethedilen bölgelerde Ahiler ve diğer tarikat mensupları için vakıflar vermeleri, Osmanlı devlet sisteminin kuruluş ve yerleşmesinde Ahiler ile dervişlerin önemli roller üstlendiklerini ortaya koymaktadır³⁶. Orhan Gazi dönemindeki zaviyelerden Ahi Yusuf Zaviyesi'nin İnegöl'de bir değirmeni ve 3 müdlük Ahi Yusuf Çiftliği zaviyesine vakfedilmiştir³⁷. Gevye'de ikisi Ahi zaviyesi, biri fakih unvanlı olan üç vakıf vardır. Süleyman Paşa'nın kurduğu vakıflardan Tokatlı Taceddin ve Ahi Adil adına yapılan 5000 akçelik zaviye vakfı vardır. Arukat karyesindeki Ahi Firuz Zaviyesi vakfına da II. Murat, Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid zamanında nişanlar verilmiştir³⁸. Süleyman Paşa'nın Gevye'deki Ahur köyü'nü Ahi Hacı'ya verdiği Tacüddin Tokâtî ve Ahi Adil Vakfı ile Akyazı'da Ahi Hızır ve İlyas adına kurduğu zaviye vakfı³⁹, Harmankaya'daki Ahi Sevindik Zaviyesi, Göynük'teki Ahi Ali Vakfı⁴⁰ Orhan Gazi'nin Ahi Ardıcık'a vakfettiği zaviyeye ait bir çiftlik yer⁴¹ Beypazarı'ndaki Ahi Hacı Vakfı⁴²,

³⁴ Selahattin Döğüş, "Osmanlı Beyliği Topraklarında Ahi Zaviyeleri ve Şeyh Edebali Meselesi, *OTAM*, 37, (2015), s. 65.

³⁵ Vedat Turgut, Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Coğrafyasında Vakıflar ve Şehirleşme (16. Yüzyıl Bilecik ve Çevresi), Bilecik 2015, s. 64.

³⁶ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye*, İstanbul 2009, s. 41.

³⁷ Vedat Turgut, "Orhan Gazi ve Dönemi Vakıfları", *Orhan Gazi ve Kocaeli Tarihi Araştırmaları*, (2019), s. 10.

³⁸ Turgut, "Orhan Gazi ve Dönemi Vakıfları", s. 16.

³⁹ Turgut, "Orhan Gazi ve Dönemi Vakıfları", s. 17.

⁴⁰ Turgut, "Orhan Gazi ve Dönemi Vakıfları", s. 20-21.

⁴¹ Turgut, "Orhan Gazi ve Dönemi Vakıfları", s. 24.

⁴² Turgut, "Orhan Gazi ve Dönemi Vakıfları", s. 26.

Süleyman Paşa'nın Akhisar'ın Kirasiye Mezra'sını vakfettiği Ahi Çoban Zaviyesi⁴³ de kurulan vakıflardır.

Ahiliğin Orhan Gazi'den sonra Murad Hüdavendigar ve Yıldırım Bayezid tarafından da desteklendiği görülmektedir. Şükrullah Ahi reisliğinin Şeyh Edebalı'den sonra I. Murad'a intikal ettiğinden ancak I. Murad'ın bu reisliği Gelibolu Ahi reislerinden olan Ahi Musa'ya verdiğinden bahseder⁴⁴. Osmanlıların tasavvuf erbabı ile yakın ilişkide oldukları bilinmektedir. XIV. yüzyıldaki Balkan fütuhatında önemli roller üstlendiler. Murad Hüdavendigar'ın Malkara'da adına zaviye vakfı kurduğu Ahi Musa bölgedeki tüm Ahilere berat veren bir Ahi merkezinin şeyhi olarak Ahiliğin teşkilatlanmasında pay sahibidir⁴⁵. Yine devrinin önemli şahıslarından biri olan Çandarlı Kara Halil de I. Murad Devri'nin Ahilerinden birisidir⁴⁶. I. Murad tahta geçerken yardımını gördüğü Ankara Ahilerine pek çok araziye vakfetmiştir. Göl kazası, Ak-ova mezarındaki Ahi Gündüz Çiftliği⁴⁷ ile Tarhala'nın merkezinde bulunan Beratlı Halil Çiftliği⁴⁸, Gölpazarı'ndaki Ahi Gündüz Zaviyesi, Karesi'deki Ahi Zeynel Zaviyesi ile Ahi Mustafa bin Ahi Ali Zaviyesi, Malkara'daki Ahi Musa Zaviyesi⁴⁹ Murad Hüdavendigar tarafından tahsis edilen vakıflardır. Bayezid döneminde Ermenipazarı'nda kurulan Ahi Musa Zaviyesi, Beypazarı'ndaki Ahi Musa Zaviyesi, Bolu'daki Ahi Mahmud Zaviyesi, Ahi oğlu Hasan Zaviyesi, Ahi Eşref Zaviyesi, Ahicik Zaviyesi, Ahi İbrahim Zaviyesi, Ahi Bayezid oğlu Ahi İsmail Zaviyesi, Ahi İlyas oğlu Ahi Ayvad Zaviyesi, Gelibolu'daki Ahi Devle Zaviyesi⁵⁰ de Ahilere ait zaviyelerdir.

Fatih Sultan Mehmed Dönemi'nde uygulanan vakıf politikası neticesinde Ahilere ait çiftliklerin bir kısmı tımara devredilmişlerdir.

⁴³ Turgut, "Orhan Gazi ve Dönemi Vakıfları", s. 27.

⁴⁴ Şükrullah, *Behcettü't Tevârih Osmanlı Tarihleri I*, haz. Nihal Atsız, İstanbul 1949, s. 57.

⁴⁵ Vedat Turgut, "Cemâlüddin Musa Sâvî/Zilî ve Şeyh Osman-ı Velî ile Ahfadına Dair Vakfiyeler ve Düşündürdükleri, *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5/2, (2020), s. 1056.

⁴⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 1, Ankara 1988, s. 525.

⁴⁷ BOA, TD, nr. 453, v. 224b; KKA, TD, nr. 585, v. 272b.

⁴⁸ BOA, TD, nr. 44, s. 130.

⁴⁹ Turgut, *Osmanlı Devleti'nin Kurulu Coğrafyasında Vakıflar ve Şehirleşme*, s. 79-84.

⁵⁰ Turgut, *Osmanlı Devleti'nin Kurulu Coğrafyasında Vakıflar ve Şehirleşme*, s. 85-92.

Altuntaş kazası, Akviran köyünde bulunan Ahi Aslan Çiftliği⁵¹, Altuntaş kazası, Efted köyündeki Ahi Yusuf Piri Çiftliği⁵², Eskişehir kazası, Aşağı Söğüd nam köyde bulunan Ahi Çiftliği'nin 1 çiftlik yeri⁵³, Bozaniç köyünde bulunan Ahi Gündüz Çiftliği⁵⁴, Karacaşehir kazası, Sultan Deresi köyünde bulunan Ahi Şeyh çiftliği⁵⁵, İnönü kazası, Karalar (?) köyündeki Ahi Hoca Çiftliği'ne ait 1 çiftlik yer⁵⁶, Bilecik kazası, Pınar köyündeki Ahi İdris çiftliği⁵⁷, Demirci kazası, Borlu köyünde bulunan Ahi Yahşi çiftliği⁵⁸ olmak üzere tımara devredilen birçok çiftlik II. Bayezid Dönemi'nde tekrar sahiplerine verilmişlerdir.

Osmanlı iktisadi hayatında vakıflar hemen her alanda aktif rol almışlardır. Bu sebeple bir taraftan ihtiyaçlarını gidermek diğer taraftan da vakıflarının kâr oranını arttırmak adına çiftlik sahibi ya da mutasarrıfı olan birçok vakıf bulunmaktadır. İşlettikleri çiftliğin büyüklüğü vakıfların büyüklüğü ile doğru orantılıdır⁵⁹. Batı Anadolu Ahi çiftliklerinin birçoğu da vakıf çiftlik statüsünde olan çiftliklerdir. Bunlardan Kütahya sancağındaki Ahi Yahşi⁶⁰, Ahi Ece⁶¹, Ahi Sinan⁶², Ahi Osman⁶³ çiftlikleri ile Menteşe sancağındaki Ahi Halil çiftliği⁶⁴ eskiden beri vakıf olan çiftliklerdir. Osmanlı toprak düzeninde farklı sistemleri bir araya getiren çiftliklerden bazıları da zaviyelere ait vakıfları temsil etmektedir. Birkaç örnekle açıklamak gerekirse; Hüdavendigar sancağı, İnegöl merkezindeki Ahi Yusuf çiftliği 3 müdlük yerdir. İnegöl

⁵¹ BOA, TD, nr. 369, s. 128 - 129; KKA, TD, nr. 560, v. 103a.

⁵² KKA, TD, nr. 560, v. 100b.

⁵³ MAD, nr. 27, s. 23 - 24.

⁵⁴ KKA, TD, nr. 541, v. 25a.

⁵⁵ KKA, TD, nr. 541, v. 27b.

⁵⁶ MAD, nr. 27, s. 87.

⁵⁷ MAD, nr. 27, s. 108; KKA, TD, nr. 541, v. 53b.

⁵⁸ BOA, TD, nr. 398, s. 151; KKA, TD, nr. 544, v. 95a - 95b.

⁵⁹ Zafer Karademir, "Statüleri ve Mahiyetleri Açısından Osmanlı Ekonomisinde Büyük Çiftlikler (18. Yüzyıl)", *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 4/2, (2018), s. 23.

⁶⁰ BOA, TD, nr. 369, s. 150

⁶¹ BOA, TD, nr. 369, s. 218.

⁶² MAD, nr. 262, s. 113.

⁶³ MAD, nr. 262, s. 134.

⁶⁴ BOA, TD, nr. 47, s. 255; BOA, TD, nr. 61, s. 286.

merkezindeki zaviyesine vakıftır⁶⁵. Sultanönü sancağı, Karacaşehir kazası, Şehröyüğü köyündeki Ahi Mahmud çiftliği Ahi Mahmud zaviyesine⁶⁶; Karacaşehir kazası, Sultan Deresi köyünde bulunan Ahi Şeyh çiftliği Ahi Şeyh zaviyesine⁶⁷; Bilecik kazası, Pınar köyünde kayıtlı olan Ahi İdris çiftliği de Ahi İdris zaviyesine⁶⁸; Hamid sancağı, Burdur kazası, Akyaka köyünde bulunan Ahi Ömer çiftliğinin bir çiftlik yeri zaviyesine⁶⁹ ve Saruhan sancağı, Ilıca kazası, Enceklü köyündeki Ahi Bayezid çiftliği de Ahi Bayezid zaviyesine⁷⁰ vakıf olan çiftliklerdir.

Ahi çiftliklerinde birden fazla toprak sahibinin bir arada olduğu toprak sahipliği dikkat çekmektedir. Örneğin, Aslanapa kazası, İğdecik köyünde bulunan Ahi çiftliği Ahi Mursi (?), İbrahim ve İsmail tasarrufunda iken ölümleriyle hisseleri oğulları Ahi Osman ve Musa'ya geçmiştir. Sonrasında Sultan Bayezid çiftliği Ahi Osman ve karındaşı Musa'ya sadaka etmiştir. Osman ölünce oğlu Yusuf, Musa ölünce de oğlu Mursi (?) mutasarrıf olmuştur⁷¹. Gedüs merkezindeki Ahi Çarık çiftliğine de Kanuni Dönemi'nde yapılan tahrir göre padişahın beratı ile Dede (?), Yusuf ve Latif müştereken mutasarrıflardı. Dede (?) ölünce çiftlik Yusuf'a verilmiştir⁷². Eğrigöz kazası, Boğunca-ağaç köyünde bulunan Ahi Ebrice çiftliğine ise Hacı Celil tasarruf ederken, ölümüyle oğulları Musa, Mehmed ve Mehmed oğlu Mustafa mutasarrıf olmuşlardır⁷³.

Ahilere ait çiftliklerde karşımıza çıkan dikkat çekici bir diğer konu da çiftlik ve vakıflara ait arazilerden bazılarının tımar sistemi ile vakıflar arasında müşterek şekilde işletilmesidir. Bu uygulama malikâne-divani

⁶⁵ BOA, TD, nr. 453, v. 248b; KKA, TD, nr. 585, v. 308b; Ömer Lütfi Barkan, Enver Meriçli, *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defteri I*, Ankara 1980, s. 121.

⁶⁶ MAD, nr. 27, s. 13 – 14; KKA, TD, nr. 541, v. 21a; Halime Doğru, *XVI. Yüzyıl'da Eskişehir ve Sultanönü Sancağı*, Eskişehir 2005, s. 121-122.

⁶⁷ KKA, TD, nr. 541, v. 27b.

⁶⁸ MAD, nr. 27, s. 108; KKA, TD, nr. 541, v. 53b.

⁶⁹ KKA, TD, nr. 566, v. 28a; Behset Karaca, *1501' de Hamid Sancağı Vakıfları*, Burdur 2014, s. 71.

⁷⁰ BOA, TD, nr. 398, s. 217; M. Çağatay Uluçay, *Saruhan oğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar*, İstanbul 1940, s. 15. Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s. 105.

⁷¹ BOA, TD, nr. 369, s. 87 - 88.

⁷² BOA, TD, nr. 369, s. 149.

⁷³ MAD, nr. 262, s. 178.

sisteminin bu yüzyıldaki haline benzemektedir. Kütahya'nın Bulduk - Kara köyündeki Ahi Yakup çiftliğinin zeamet sahibi Abacaoğlu (?) olarak kayıtlıdır⁷⁴. Kütahya'nın Söğütözü kazasındaki Ahi Güveği çiftliğinin zeamet sahibi Alaüddin Efendi'dir⁷⁵. Eğrigöz kazası, Yenice köyünde bulunan Ahi Baba çiftliğinin zeamet sahibi Mustafa Çavuş'tur⁷⁶. Homa merkezinde bulunan Ahi Mirkad çiftliğinin zeamet sahibi Zekeriya Çavuş'tur⁷⁷. Güre kazası, Saraycık köyündeki Ahi Budak çiftliğinin zeamet sahibi "Mustafa veledi Mehmed"dir⁷⁸. Kütahya'nın Kaş Yenice kazası, Ayasluğ köyündeki Ahi Yakub çiftliği ile Ahi Sökmen çiftliğinin zeamet sahibi Saru'dur (?)⁷⁹. Yine Karahisar-ı Sahip sancağı, Şehr-Abad kazasında bulunan Ahi Mustafa çiftliğinin zeameti Ali'ye⁸⁰; Sanduklu kazasında bulunan Ahi Otamış (?) çiftliği zeameti de Memi'ye aittir⁸¹. Burada mevzu bahis olan çiftliklerden elde edilen hatta mirî araziye ait gelir ve vergilerin zeamet sahibi ve vakıf sahibi arasında pay edildiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu çiftliklerde vakıf tımar ortaklığında bir işletim modeli uygulanmıştır.

Ahi zaviyelerinin hayır işleri arasındaki "ayende ve revendeye" yani gelip geçen yolculara hizmet etmek anlayışının Ahi çiftliklerinde de var olduğu söylenebilir. Kayıtlarda karşımıza çiftlik şeklinde çıksalar da bu hizmetin devamını sağlamaları amacıyla vakıf defterlerine dâhil edilmişlerdir. Bu çiftliklerle alakalı kayıtların varlığının ortaya koyulması konuyu daha anlaşılır kılacaktır. Örneğin, Gölhisar kazasındaki Ahi Yusuf Çiftliğine, Demirci oğlu Mustafa mutasarrıf olup, hizmette bulunmuş. Mustafa vefat edince çiftlik kardeşi Ahi Muhammed, Ferman, Hacı Pir ve Ahi Yusuf oğlu Abdi tasarrufuna geçmiştir. Çiftliğe sait son kayıta ise Ferman oğulları Bali Dede ve Muhammed Dede mutasarrıf olarak kaydedilmişlerdir⁸². İnegöl merkezinde bulunan Ahi Yusuf Çiftliği'ne de Ahi Hamza mutasarrıftır⁸³. Son olarak Burdur kazası,

⁷⁴ KKA, TD, nr. 158, v. 7b.

⁷⁵ KKA, TD, nr. 158, v. 49b.

⁷⁶ KKA, TD, nr. 158, v. 72b - 73a.

⁷⁷ KKA, TD, nr. 158, v. 143b.

⁷⁸ KKA, TD, nr. 158, v. 168b.

⁷⁹ KKA, TD, nr. 158, v. 241b; KKA, TD, nr. 158, v. 241b.

⁸⁰ KKA, TD, nr. 162, v. 2b.

⁸¹ KKA, TD, nr. 162, v. 113b.

⁸² KKA, TD, nr. 566, v. 4b.

⁸³ BOA, TD, nr. 453, v. 248b; KKA, TD, nr. 585, v. 308b.

Akyaka köyündeki Ahi Ömer Çiftliği'nin bir çiftlik yeri zaviyesine ait bir vakıftır. Zaviyeye şeyh olanlar, yolcu ve hacılara hizmette bulunuyorlardı⁸⁴.

Ahilerin tarla, bahçe, bağ ve çiftlikleri tarıma açarak zirai faaliyette bulundukları görülmektedir. Kırsal kesimde kurulan Ahi zaviyeleri Anadolu'ya yapılan göçler sonucunda tarım alanlarının zirai faaliyetler için kullanılmasında önemli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Vakıf gelirlerinden pek çoğunun bu zirai alanları kapsadığı bir gerçektir. Zaviyelerin yolcuları ağırlamak, zaviyelerde yaşayan şeyh ve dervişlere barınma alanı sağlamak, ihtiyaç sahibi kimselerin yeme içme ihtiyaçlarını gidermek gibi işlevleri vardır. Bu yüzden özellikle kırsal bölgelerde kurulan zaviyelerde bu işlevlerin yerine getirilmesi, gelir kaynaklarının devamlılığını temin etmek için tarımsal faaliyetlerin devamını sağlamak gereklidir. Çoğunlukla esnaf olarak bilinen Ahilerin, kırsal bölgelerde bu görevleri ifa edebilmek için ziraat ile uğraşmaları kaçınılmazdır. Batı Anadolu bölgesindeki zirai faaliyetlerin yoğun olarak yapıldığı çiftlikler de kayda değer sayıdadır. Kütahya sancağında 40⁸⁵, Hüdavendigâr sancağında 4⁸⁶, Sultanönü sancağında 10⁸⁷, Karahisar-ı Sahip sancağında 2⁸⁸, Hamid sancağında 2⁸⁹, Saruhan sancağında 6⁹⁰ ve son olarak Menteşe sancağında 1⁹¹ adet olmak üzere toplam 65 adet Ahi çiftliği tespit edilmiştir. Bu çiftliklerin bulundukları sancak, yerleşim yeri ve çiftlikler aşağıda tabloda verilmiştir.

Tablo 1. Batı Anadolu Bölgesinde Ahi Çiftlikleri

No	Sancak	Yerleşim Yeri	Çiftlik
1	Kütahya	İldik Köyü	Ahi Pusad Çiftliği
2	Kütahya	İğdecik Köyü	Ahi Çiftliği
3	Kütahya	Aslanapa Kazası	Ahi Çakır Çiftliği

⁸⁴ KKA, TD, nr. 566, v. 28a.

⁸⁵ Kütahya sancağı Ahi çiftlikleri: BOA, TD, nr. 369; KKA, TD, nr. 560; MAD, nr. 262; KKA, TD, nr. 48; KKA, TD, nr. 47; BOA, TD, nr. 49; KKA, TD, nr. 158.

⁸⁶ Hüdavendigâr sancağı Ahi çiftlikleri: BOA, TD, nr. 453; KKA, TD, nr. 585; BOA, TD, nr. 44.

⁸⁷ Sultanönü sancağı Ahi zaviyeleri: MAD, nr. 27; KKA, TD, nr. 541; KKA, TD, nr. 145.

⁸⁸ Karahisar-ı Sahip sancağı Ahi çiftlikleri: KKA, TD, nr. 162; KKA, TD, nr. 566.

⁸⁹ Hamid sancağı Ahi çiftlikleri: KKA, TD, nr. 566, v. 4b; KKA, TD, nr. 566, v. 28a.

⁹⁰ Saruhan sancağı Ahi çiftlikleri: BOA, TD, nr. 398; KKA, TD, nr. 544.

⁹¹ Menteşe sancağı Ahi çiftlikleri: BOA, TD, nr. 47; BOA, TD, nr. 61.

4	Kütahya	Aslıhanlar Köyü	Ahi Timurtaş Çiftliği
5	Kütahya	Yalnızsaray Köyü	Ahi Timur Çiftliği
6	Kütahya	Akviran Köyü	Ahi Aslan Çiftliği
7	Kütahya	Zımmiye Köyü	Ahi Nasuh Çiftliği
8	Kütahya	Keçiler Köyü	Ahi Ece Çiftliği
9	Kütahya	Gedüs Kazası	Ahi Şaban Çiftliği
10	Kütahya	Gedüs	Ahi Çarık Çiftliği
11	Kütahya	Merkez	Ahi Yahşi Çiftliği
12	Kütahya	Boğunca-ağaç Köyü	Ahi Eşraf ve Mahmud Fakih Çiftliği
13	Kütahya	Merkez	Ahi Ece Çiftliği
14	Kütahya	Karı-sevdi Köyü	Ahi Çalış Çiftliği
15	Kütahya	Tamuk Köyü	Ahi Timur Çiftliği
16	Kütahya	Dere Yolu Köyü	Ahi Salih Çiftliği
17	Kütahya	Kaş Yenice Köyü	Ahi Mehmed ve Mahmud Çiftliği
18	Kütahya	Ada Köyü	Ahi Yusuf Çiftliği
19	Kütahya	Efted Köyü	Ahi Yusuf Piri Çiftliği
20	Kütahya	Yalnız Saray Köyü	Ahi Vühur (?) Çiftliği
21	Kütahya	Kurucak Köyü	Ahi Ömer Çiftliği
22	Kütahya	İğdecik Köyü	Ahi Sinan Çiftliği
23	Kütahya	Çavdar Köyü	Ahi Osman Çiftliği
24	Kütahya	Boğunca-ağaç Köyü	Ahi Ebrice (?) Çiftliği
25	Kütahya	Uşak Kazası	Ahi Sinan oğlu Mehmed Çiftliği
26	Kütahya	Hisar Köyü	Ahi Alpi (?) Çiftliği
27	Kütahya	Kaş Yenice Köyü	Ahi Mehmed veledi Ahi Turasan Çiftliği
28	Kütahya	Kalınvıran Köyü	Ahi Mahmud Çiftliği
29	Kütahya	Homa Kazası	Ahi Bektaş Çiftliği
30	Kütahya	Aslan Apa Kazası	Ahi Yakup Çiftliği
31	Kütahya	Bulduk-kara Köyü	Ahi Yakup Çiftliği
32	Kütahya	Söğütözü Kazası	Ahi Güveği Çiftliği
33	Kütahya	Yenice Köyü	Ahi Baba Çiftliği
34	Kütahya	Homa Merkez	Ahi Mirkad Çiftliği

35	Kütahya	Saraycık Köyü	Ahi Budak Çiftliği
36	Kütahya	Emlak Halil Paşa Köyü	Ahi Su Çiftliği
37	Kütahya	Gedüs Kazası	Ahi İlyas Çiftliği
38	Kütahya	Ayasluğ Köyü	Ahi Yakup Çiftliği
39	Kütahya	Merkez	Ahi Sökmen Çiftliği
40	Kütahya	Akviran Köyü	Ahi Erbasan Arslan Çiftliği
41	Hüdavendigar	Bazar Köyü	Ahi Salih oğlu Reis Çiftliği
42	Hüdavendigar	Ak-ova Mezrası	Ahi Gündüz Çiftliği
43	Hüdavendigar	İnegöl Merkez	Ahi Yusuf Çiftliği
44	Hüdavendigar	Tarhala Merkez	Ahi Beratlı Halil Çiftliği
45	Sultanönü	Şehröyüğü Köyü	Ahi Mahmud Çiftliği
46	Sultanönü	Aşağı Söğüd Köyü	Ahi Çiftliği
47	Sultanönü	Alaçam Köyü	Ahi Yol oğlu Ahmed ve İsa Çiftliği
48	Sultanönü	Bozaniç Köyü	Ahi Gündüz Çiftliği
49	Sultanönü	Sultan Deresi Köyü	Ahi Şeyh Çiftliği
50	Sultanönü	Karalar (?) Köyü	Ahi Hoca Çiftliği
51	Sultanönü	Köy-viran Köyü	Ahi Yunus Çiftliği
52	Sultanönü	Pınar Köyü	Ahi İdris Çiftliği
53	Sultanönü	Büyük-küre Köyü	Ahi İsmail Çiftliği
54	Sultanönü	Elmacık Köyü	Ahi İvaz Çiftliği
55	Karahisar-ı Sahip	Şehr-Abad Kazası	Ahi Mustafa Çiftliği
56	Karahisar-ı Sahip	Sanduklu Kazası	Ahi Otamış (?)Çiftliği
57	Hamid	Göhlisar Kazası	Ahi Yusuf Çiftliği
58	Hamid	Akyaka Köyü	Ahi Ömer Çiftliği
59	Saruhan	Aslanbey Köyü	Ahi Yakup Çiftliği
60	Saruhan	Borlu Köyü	Ahi Yahşi Çiftliği
61	Saruhan	Bayat Köyü	Ahi Mehmed Çiftliği
62	Saruhan	Bayat Köyü	Ahi Teslim Çiftliği
63	Saruhan	Enceklü Köyü	Ahi Bayezid Çiftliği
64	Saruhan	Yenibeylü Köyü	Ahi Yunus Çiftliği
65	Menteşe	Tavas Kazası	Ahi Halil Çiftliği

Batı Anadolu bölgesindeki Ahi çiftliklerinin büyüklüklerine ilişkin veriler, çiftliklerin daha çok küçük ölçekli tarımsal işletmeler olduklarını göstermektedir. Dönümleri ve nüfusları belirtilen çiftliklerden hareketle; Kütahya sancağındaki Ahi Timur çiftliği 30 dönüm⁹², Ahi Nasuh çiftliği 353 dönüm⁹³, Ahi Ece çiftliği 57 dönüm⁹⁴, Karahisar-ı Sahip sancağındaki Ahi Mustafa çiftliği 120 dönüm⁹⁵ araziye sahiptir. Nüfusları açısından bakacak olursak; çiftliklerdeki en fazla nüfusu 38 kişi ile Ahi İlyas⁹⁶, 30 kişi ile Ahi Yahşi⁹⁷, 20 kişi ile Ahi Mirkad⁹⁸, 19 kişi ile Ahi Ece⁹⁹, 20 kişi ile Ahi Mirkad¹⁰⁰, 15 kişi ile Ahi Baba¹⁰¹ ve Ahi Otamış¹⁰² 12 kişi ile Ahi Timur¹⁰³ ve Ahi Mustafa¹⁰⁴, 11 kişi ile Ahi Çiftliği¹⁰⁵, 10 kişi ile de Ahi Şaban¹⁰⁶ çiftlikleri Ahi çiftlikleri içerisinde en fazla nüfusa sahip olan çiftliklerdir.

Ahi çiftliklerinin giriş bölümünde üzerinde durduğumuz büyük ayân çiftliklerinden olmadığı aşikârdır. Osmanlı Devleti'nde tek bir kişinin sahip olarak yönettiği daha çok pazara üretim yapan büyük tarımsal işletmeleri önemli bir yatırım gerektirdiği için çiftlik yatırımcısı müteşebbisler daha çok yönetici elitten olan seyfiye ve ilmiye sınıfındandı. XVIII. yüzyıl öncesi tahrir kayıtlarında tüccarlar veya şehirdeki lonca ağalarının bu topraklara sahip oldukları çok nadir görülmektedir¹⁰⁷. XVI. yüzyıla ait tahrir defterlerinde Batı Anadolu bölgesindeki Ahilere ait çiftlikleri incelediğimizde gelirleri yüksek olan çiftliklerden Kütahya sancağındaki Ahi İlyas çiftliği 3200¹⁰⁸, Ahi Sökmen

⁹² BOA, TD, nr. 369, s. 124; KKA, TD, nr. 560, v. 100b.

⁹³ KKA, TD, nr. 560, v. 103b.

⁹⁴ KKA, TD, nr. 560, v. 110b.

⁹⁵ KKA, TD, nr. 162, v. 2b.

⁹⁶ KKA, TD, nr. 158, v. 202a.

⁹⁷ BOA, TD, nr. 398, s. 151.

⁹⁸ KKA, TD, nr. 158, v. 143b.

⁹⁹ KKA, TD, nr. 560, v. 110b.

¹⁰⁰ KKA, TD, nr. 158, v. 143b.

¹⁰¹ KKA, TD, nr. 158, v. 72b - 73a.

¹⁰² KKA, TD, nr. 162, v. 113b.

¹⁰³ KKA, TD, nr. 560, v. 100b.

¹⁰⁴ KKA, TD, nr. 162, v. 2b.

¹⁰⁵ KKA, TD, nr. 560, v. 79a.

¹⁰⁶ BOA, TD, nr. 369, s. 148.

¹⁰⁷ İncalcık, a.g.m., s. 21.

¹⁰⁸ KKA, TD, nr. 158, v. 202a.

çiftliği 2560¹⁰⁹, Ahi Mirkad çiftliği 2332¹¹⁰, Ahi Yakup çiftliği 2300¹¹¹, Ahi Budak çiftliği 2220¹¹², Ahi Baba çiftliği 2163¹¹³, Ahi Güveği çiftliği 2000¹¹⁴, Saruhan sancağındaki Ahi Yahşi çiftliği 1810¹¹⁵, Karahisar-ı Sahip sancağındaki Ahi Otamış çiftliği 2132¹¹⁶ ve Ahi Mustafa çiftliği 1123¹¹⁷ akçe gelire sahip olan çiftliklerdir. Genel toplama baktığımızda gelirler üzerinden bir değerlendirme yaparsak Ahi çiftliklerinin ilgili yüzyıl koşullarında kendi kendine yetebilen zaviye vasfıyla zaman zaman ayende ve revendeye hizmet edebilecek büyüklükte çiftlikler oldukları anlaşılmaktadır. Şehirlerde esnaf örgütü olan Ahilerin kırsal kesimlerde de çiftlikler vasıtasıyla zirai üretimde bulunarak özellikle hububat üretiminde önemli bir ivme yakalamış oldukları görülmektedir. Ancak XVIII. yüzyıl sonrasında yaygınlaşmaya başlayan büyük ayan çiftliklerinde tasvir edilen köşkler, konaklar, kuleler, çiftçi odaları, ahırlar ve ambarları olan çiftliklere benzemediği en azından XVI. yüzyıl için kanıtlanabilecek bir gerçekliği barındırmaktadır.

Çiftliklerdeki Üretim ve Gelir Sistemi

Tarımsal üretim kaynakları içerisinde önemli yer tutan tarım arazi ve işletmeleri aynı zamanda vakıf kurumlarının da önemli gelir kaynakları arasındaydı¹¹⁸. Çiftliklerde tarımsal üretimin büyük kısmını üretimi yapılan hububat oluşturmaktadır. Ekonomik faaliyetleri tarıma dayalı toplumlarda hububatin vazgeçilmez oluşu sadece halkın temel gıda ürünü olmasından değildir. Fetihçi karakter gösteren toplumlarda orduların iaşesini karşılayabilmek için buğdaya, sefer sırasında atların yemesi için de arpa ve samana ihtiyaç duyulmaktaydı. Diğer taraftan

¹⁰⁹ KKA, TD, nr. 158, v. 241b.

¹¹⁰ KKA, TD, nr. 158, v. 143b.

¹¹¹ KKA, TD, nr. 158, v. 241b.

¹¹² KKA, TD, nr. 158, v. 168b.

¹¹³ KKA, TD, nr. 158, v. 72b - 73a.

¹¹⁴ KKA, TD, nr. 158, v. 49b.

¹¹⁵ BOA, TD, nr. 398, s. 151; KKA, TD, nr. 544, v. 95a - 95b.

¹¹⁶ KKA, TD, nr. 162, v. 113b.

¹¹⁷ KKA, TD, nr. 162, v. 2b.

¹¹⁸ Bahaeddin Yediyıldız, " XVII. Asır Türk Vakıflarının İktisadi Boyutu", *Vakıflar Dergisi*, 18, (1984), s. 9.

devletin önemli vergi kaynaklarından birisi olan öşrүн¹¹⁹ yüzde ellisinin hububattan elde edilmesi de buğday ve arpa üretiminin kontrol edilmesinin zaruri kılıyordu¹²⁰. Buğday'ın insan hayatındaki önemini şiirinde tasvir eden Refik Halit Karay, tarihte insanların buğday elde etmek için mücadeleler verdiğinden, buğdayın değeri azalmayani önemi eksilmeyen, insanların hayatında varlığı ve yokluğuyla önemli gelişmeler yaratan bir ürün olduğundan bahseder ve devletin hayatında hiçbir hükümet adaminin buğday kadar faydalı olamayacağını, devlet ambarında buğday olsaydı XVI. Louisse'nin mutlaka tahtını kurtaracağını ifade eder¹²¹. Batı Anadolu bölgesinde bulunan Ahi çiftliklerde en çok üretilen tahılların hinta (buğday) ile şair (arpa) olduğu görülmektedir. Bu ürünler müd ve kile ölçüsünde verilmişlerdir. Müd iki avucun aldığı tahıl miktarını ifade eden ölçüdür. 892 tarihli Hüdavendigar Livası kanunnamesine göre Bursa müddünün tahıl için karşılığı 20 kile olarak belirlenmiştir. XVI. yüzyıla ait kanunnamelere göre Balıkesir, Aydın, Kütahya, Menteşe, müdleri buğday için 20 kile idi¹²². Kile ise her bölgede farklı ağırlıkları ifade eden hububat ölçüsüdür. Bu sebeple farklı kile ölçüleri İstanbul kilesine çevrilmiştir. Genellikle 20 okkaya karşılık gelir. Okka 1 kg 282 gr kabul edildiğinde İstanbul kilesi buğday için 25 kg 656 gr, arpa için 23 kg 93 gr etmektedir¹²³. Kütahya sancağındaki Ahi Pusad¹²⁴, Ahi¹²⁵, Ahi Timur¹²⁶, Ahi Aslan¹²⁷, Ahi Nasuh¹²⁸, Ahi Yahşi¹²⁹, Ahi Eşraf ve Mahmud Fakih¹³⁰, Ahi Çalış¹³¹, Ahi Timur¹³², Ahi Salih¹³³, Ahi Mehmed ve

¹¹⁹ Linda Schilcher, "Geç Osmanlı Suriyesi'nde Tahıl Ekonomisi ve Büyük Ölçekli Ticarileşme Sorunu", *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, Ed. Çağlar Keyder, Faruk Tabak, İstanbul 1998, s. 182.

¹²⁰ Ünal, *a.g.t.*, s. 152; Muzaffer Orhan, *19. Yüzyılda Osmanlı Çiftlikleri (Selanik Örneği)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, Konya 2023, s. 118.

¹²¹ Turgut, Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Coğrafyasında Vakıflar ve Şehirleşme, s. 314.

¹²² Cengiz Kallek, "Müd", *T.D.V.İ.A.*, 31, (2020), s. 455.

¹²³ Mehmet Ali Ünal, "Rumeli Sancaklarında Ölçüler ve Tartılar", *Osmanlı Dönemi Balkan Ekonomisi*, Ed. Zafer Gölen, Ankara 2018, s. 7-14.

¹²⁴ BOA, TD, nr. 369, s. 85 - 86; KKA, TD, nr. 560, v. 78b.

¹²⁵ KKA, TD, nr. 560, v. 79a.

¹²⁶ BOA, TD, nr. 369, s. 124.

¹²⁷ MAD, nr. 262, s. 85.

¹²⁸ BOA, TD, nr. 369, s. 129.

¹²⁹ BOA, TD, nr. 369, s. 150.

¹³⁰ KKA, TD, nr. 560, v. 153a - 153b.

Mahmud¹³⁴, Ahi Yusuf¹³⁵, Ahi Vühur¹³⁶, Ahi Sinan¹³⁷, Ahi Alpi¹³⁸, Ahi Mehmed veledi Ahi Turasan¹³⁹ çiftliklerinde toplam 19 müd 82 kile buğday ile 32 müd 97 kile arpa üretildiği görülmektedir. Ölçüleri İstanbul kilesi oranında hesapladığımızda 19 müd 380 İstanbul kilesine, 32 müd 640 İstanbul kilesine karşılık gelmektedir. Böylece buğday 9 ton 749 kg 28 gr, arpa ise 14 ton 779 kg 52 gr eder. Kile oranlarını da İstanbul kilesine göre hesapladığımızda 82 kile buğday 2 ton 103 kg 792 gr, arpa da 2 ton 240 kg 21 gr'a tekabül eder.

Bunların dışında kalan çiftliklerin bazılarında ise arpa ve buğdayın müd ve kile miktarı verilmeksizin farklı ürünlerle birlikte gelir miktarları yazılmıştır. Bunlardan Ahi Mirkad çiftliği buğday ve nohuttan 1000, arpa ve kaplucadan 550 akçe¹⁴⁰; Ahi Budak çiftliği buğday ve nohuttan 1000, arpa ve kaplucadan 532 akçe¹⁴¹; Ahi Su Çiftliği buğday ve nohuttan 100, arpa ve kaplucadan 10 akçe¹⁴²; Ahi İlyas çiftliği buğday ve nohuttan 1300, arpa ve kaplucadan 1156 akçe¹⁴³; Ahi Yakup çiftliği buğday ve nohuttan 1000, arpa ve kaplucadan 766 akçe¹⁴⁴; Ahi Sökmen çiftliği buğday ve nohuttan 1000, arpa ve kaplucadan 570 akçe¹⁴⁵ geliri olan çiftliklerdir.

Karahisar-ı Sahib sancağında da arpa ve buğday gelir miktarları belirtilerek kaydedilmişlerdir. Bunlardan Ahi Mustafa çiftliği 1 ton 539 kg 36 gr buğdaydan, 360 ton 923 kg 72 gr arpadan 160 akçe¹⁴⁶; Ahi Otamış çiftliği de buğday ve nohuttan 700, arpa ve kaplucadan 500

¹³¹ BOA, TD, nr. 369, s. 257.

¹³² BOA, TD, nr. 369, s. 260; KKA, TD, nr. 560, v. 244a.

¹³³ BOA, TD, nr. 369, s. 441.

¹³⁴ BOA, TD, nr. 369, s. 441 - 442.

¹³⁵ KKA, TD, nr. 560, v. 80a - 80b.

¹³⁶ MAD, nr. 262, s. 94.

¹³⁷ MAD, nr. 262, s. 113.

¹³⁸ MAD, nr. 262, s. 369.

¹³⁹ MAD, nr. 262, s. 435.

¹⁴⁰ KKA, TD, nr. 158, v. 143b.

¹⁴¹ KKA, TD, nr. 158, v. 168b.

¹⁴² KKA, TD, nr. 158, v. 171b - 172a.

¹⁴³ KKA, TD, nr. 158, v. 202a.

¹⁴⁴ KKA, TD, nr. 158, v. 241b.

¹⁴⁵ KKA, TD, nr. 158, v. 241b.

¹⁴⁶ KKA, TD, nr. 162, v. 2b.

akçe gelir elde etmiştir¹⁴⁷. Saruhan sancağındaki Ahi Yahşi çiftliğinin¹⁴⁸ ise 1 ton 26 kg 24 gr buğdaydan 400 ve 923 kg 72 gr arpadan 360 akçe geliri bulunmaktadır.

Ahi çiftliklerindeki tahıl üretiminde arpa ve buğdaydan sonra üretimi yapılan tarım ürünü alef ve burçaktır. Bu iki ürün bazen tek başına bazen de farklı türdeki gelir kalemleriyle birlikte kaydedilmiştir. Kütahya sancağındaki Ahi Çiftliği 25 kg 656 gr aleften 3 akçe ve 25 kg 656 gr burçaktan 3 akçe¹⁴⁹; Ahi Timur çiftliği 76 kg 968 gr alef ve zemin resminden 32 akçe¹⁵⁰; Ahi Eşraf ve Mahmud Fakih çiftliği 25 kg 656 gr alef, bahçe öşründen 35 akçe¹⁵¹; Ahi Yusuf çiftliği 25 kg 656 gr aleften 3 akçe, 25 kg 656 gr burçaktan 3 akçe¹⁵²; Ahi Yakup çiftliği alef ve burçaktan 56 akçe¹⁵³; Ahi Güveği çiftliği alef ve burçaktan 300 akçe¹⁵⁴; Ahi Baba çiftliği alef ve burçaktan 300 akçe¹⁵⁵; Ahi Mirkad çiftliği alef ve burçaktan 300 akçe¹⁵⁶; Ahi Su çiftliği alef ve burçaktan 30 akçe¹⁵⁷; Ahi İlyas çiftliği alef ve burçaktan 500 akçe¹⁵⁸; Ahi Yakup çiftliği alef ve burçaktan 300 akçe¹⁵⁹; Ahi Sökmen çiftliği alef ve burçaktan 500 akçe¹⁶⁰ gelir elde etmektedir. Saruhan sancağındaki Ahi Yahşi çiftliği ise Kanuni döneminde yapılan tahrirde göre 51 kg 312 gr burçaktan 20 akçe¹⁶¹; 1575-1576 tarihlerinde yapılan tahrirde 102 kg 624 gr burçaktan 24 akçe ve 51 kg 312 gr aleften 8 akçe¹⁶² gelire sahiptir.

Bazı çiftliklerde baklagil üretimi yapıldığı da görülmektedir. Bu baklagillerin başında nohut ve kapluca gelmektedir. Yukarıda nohut ile

¹⁴⁷ KKA, TD, nr. 162, v. 113b.

¹⁴⁸ KKA, TD, nr. 544, v. 95a - 95b.

¹⁴⁹ KKA, TD, nr. 560, v. 79a.

¹⁵⁰ BOA, TD, nr. 369, s. 124.

¹⁵¹ BOA, TD, nr. 369, s. 215.

¹⁵² KKA, TD, nr. 560, v. 80a - 80b.

¹⁵³ KKA, TD, nr. 158, v. 7b.

¹⁵⁴ KKA, TD, nr. 158, v. 49b.

¹⁵⁵ KKA, TD, nr. 158, v. 72b - 73a.

¹⁵⁶ KKA, TD, nr. 158, v. 143b.

¹⁵⁷ KKA, TD, nr. 158, v. 171b - 172a.

¹⁵⁸ KKA, TD, nr. 158, v. 202a.

¹⁵⁹ KKA, TD, nr. 158, v. 241b.

¹⁶⁰ KKA, TD, nr. 158, v. 241b.

¹⁶¹ BOA, TD, nr. 398, s. 151.

¹⁶² KKA, TD, nr. 544, v. 95a - 95b.

buğdayın ve kapluca ile arpanın birlikte kaydedildiği örneklerden bahsettik. Bunlar dışında Saruhan sancağında bulunan Ahi Yahşi çiftliğinin Kanuni döneminde yapılan tahrir göre 25 kg 656 gr nohuttan 8 akçe¹⁶³; 1575-1576 tarihlerinde yapılan ikinci tahrirde ise 25 kg 656 gr nohuttan 10 akçe¹⁶⁴ gelir elde ettiği görülmektedir.

Çiftliklerde karşımıza çıkan bir diğer tarım ürünü ise penbe (pamuk) dir. Osmanlı döneminde üretimi yapılan bir çeşit pamuk bitkisi olan penbe, soğuk ve kurak hava şartlarına uyum sağlayabildiği için her yerde yetiştirilebilirdi¹⁶⁵. Eski dönemlerden itibaren en önemli sanayi bitkisi olan pamuk, mevcut şartlarda yün ile birlikte dokuma sanayisinin en önemli hammaddesini de oluşturmaktaydı¹⁶⁶. Çiftliklerin gelir kaynakları arasında çok yer tutmasa da üretimi yapılan bir üründür. Kayıtlarda penbe üretim oranları farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan Kütahya'daki Ahi Çalış çiftliğinde penbe 25 kg 656 gr¹⁶⁷; Ahi Çalış çiftliğinde 25 kg 656 gr¹⁶⁸; Ahi Mehmed ve Mahmud çiftliğinde 25 kg 656 gr¹⁶⁹ olarak kaydedilmiştir. Saruhan sancağındaki Ahi Yahşi çiftliğinde 51 kg 312 gr penbenden 12 akçe¹⁷⁰; Ahi Timur çiftliğinde de 25 kg 656 gr penbe ve bostan resminden 5 akçe gelir elde edildiği görülmektedir¹⁷¹.

Çiftliklerde üretilen diğer tahıl ürünlerinden bakla, piyaz, mercimek, mahlût, gendüm ve ceviz (?) ise düşük oranlarda üretilmektedir. Bunlardan Kütahya sancağındaki Ahi Eşraf ve Mahmud Fakih çiftliği bakladan 22 akçe, piyaz öşründen 12 akçe, mercimekten 128 kg 28 gr gelir elde etmiştir¹⁷². Karahisar-ı Sahip sancağındaki Ahi Mustafa çiftliği 51 kg 312 gr mahlûtta akçe¹⁷³; Ahi Otamış çiftliği mahlûtta 300 akçe¹⁷⁴ gelire sahiptir. Saruhan sancağındaki Ahi Yahşi çiftliğinin de 76

¹⁶³ BOA, TD, nr. 398, s. 151.

¹⁶⁴ KKA, TD, nr. 544, v. 95a - 95b.

¹⁶⁵ Nebi Bozkurt, "Pamuk", *T.D.V.İ.A.*, 34, (2007), s. 154-156.

¹⁶⁶ Ünal, *a.g.e.*, s. 154.

¹⁶⁷ BOA, TD, nr. 369, s. 257.

¹⁶⁸ BOA, TD, nr. 369, s. 441.

¹⁶⁹ BOA, TD, nr. 369, s. 441 - 442.

¹⁷⁰ BOA, TD, nr. 398, s. 151; KKA, TD, nr. 544, v. 95a - 95b.

¹⁷¹ KKA, TD, nr. 560, v. 243a.

¹⁷² BOA, TD, nr. 369, s. 215.

¹⁷³ KKA, TD, nr. 162, v. 2b

¹⁷⁴ KKA, TD, nr. 162, v. 113b.

kg 968 gr gendümden 480 akçe, 76 kg 968 gr ceviz (?)’den 300 akçe geliri bulunmaktadır¹⁷⁵

Sanayi bitkileri arasında yer alan susam önemli bir ürün gibi görülmektedir. Kütahya sancağındaki Ahi Çalış çiftliği 333 kg 528 gr¹⁷⁶; Ahi Timur çiftliği 256 kg 56 gr¹⁷⁷; Ahi Salih çiftliği 102 kg 624 gr¹⁷⁸; Ahi Mehmed ve Mahmud çiftliği 256 kg 56 gr¹⁷⁹; Ahi Mehmed veledi Ahi Turasan çiftliği 25 kg 656 gr¹⁸⁰ susam üretimi yapmaktadır.

Çiftliklere ait gelir kaynaklarının işletimi ise belirli şartlara dayanmaktaydı. Öncelikle İslam hukukundaki esaslara bağlı şekilde hareket etmek gerekmekteydi. Bunu sağlamak için de tek yol farklı şartlar sonucunda meydana gelen kiralama “*icar*” sistemi idi. XVI. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan ve Osmanlılarda yaygın olarak uygulanan “*icâreteyn*” usulü, vakıf emlakının kiralanmasında en çok kullanılan yöntem idi. Kiracı anlaşmanın yapıldığı sırada, bir defaya mahsus olmak şartıyla vakıf idarecisi olan mütevellîye, genellikle vakıf emlakının gerçek değerinin yarısına eş değer bir meblağı ödüyordu. Buna “*icâre-i mu’accele*”, bir diğer deyişle peşin kira bedeli adı veriliyordu. Kiracı bunun yanı sıra her sene mütevellîye, “*icâre-i mü’eccele*”, denilen değişmez bir kira bedeli daha ödemekteydi. Buna da sonradan ödenecek kira adı verilmekteydi. Bu ikinci kiranın toplam miktarı normal kira bedelinin göre çok az bir miktar idi. Zengin bir vakıf mütevellîsi, vakfa ait birikmiş parayı değerlendirmek için, vakıf adına gayri menkul satın alıp, bunu eski mülk sahibine *icâreteyn* olarak kiralayabilirdi¹⁸¹. Ahi çiftliklerinin önemli gelir kaynaklarından biri olan ziraî alanların *icar* sistemiyle işletilmesi sonucunda, çiftlikler önemli gelir kaynaklarına kavuşturulmuşlardır. Kütahya sancağındaki Ahi Yahşi çiftliğinin Kanuni döneminde ve 1571 tarihinde yapılan tahrirlere göre bağ icaresinden 200 akçe geliri bulunmaktadır¹⁸². Yine Kütahya’daki

¹⁷⁵ BOA, TD, nr. 398, s. 151.

¹⁷⁶ BOA, TD, nr. 369, s. 257.

¹⁷⁷ BOA, TD, nr. 369, s. 260; KKA, TD, nr. 560, v. 244a.

¹⁷⁸ BOA, TD, nr. 369, s. 441.

¹⁷⁹ BOA, TD, nr. 369, s. 441 - 442.

¹⁸⁰ MAD, nr. 262, s. 435.

¹⁸¹ Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara 1991, s. 141.

¹⁸² BOA, TD, nr. 369, s. 150; KKA, TD, nr. 560, v. 118a.

Ahi Yakup çiftliğinin Ahmed Ömer ve Bektaş ve İbrahim veledi Ali'nin dönüm icaresinden 10 akçe, Abdülkerim veledi Ali'nin dönüm icaresinden de 6 akçe geliri vardır.

Osmanlı Devleti'nin kırsal kesiminde uygulanan vergi sisteminin çiftliklerde de uygulandığı görülmektedir. Çiftçiden alınan öşür, resm-i çift, resm-i ağnam ve ticârî işlemlerden alınan bütün vergiler rüsum-u şer'îye kapsamındadır. Rüsum-u örfîye ise devlet işlerinin devamlılığının sağlanması karşılığında toplanan cürm ü cinayet, arûs, bennak, mücerred vb. vergilerdir¹⁸³. Ahi çiftliklerinin çoğunlukta olduğu bölgeleri incelediğimizde bu vergilerin çoğunun çiftliklerin gelir kaynakları arasında yer aldığını görmek mümkündür. Ahi çiftliklerinde alınan vergilerin başında öşür gelmektedir. Öşür adı altında toplanan vergiler ziraî vergilerdir. 5/1 ve 10/1 olmak üzere farklı oranlarda alınmaktadır. Vergilerin çoğunu buğday, arpa ve çavdardan alınan öşürler oluştururdu. Bunlardan başka meyve bahçelerinden alınan bahçe; kavun, karpuz ve hiyardan alınan bostan; sebze ve meyvelerden resm; baldan kovan resmi gibi vergiler mevcuttu¹⁸⁴. Ahi çiftliklerinin gelir kaynakları arasında yer alan öşür vergisi kayıtlarda sık sık karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, Kütahya'da bulunan Ahi Eşraf ve Mahmud Fakih çiftliği bahçe öşründen 35, piyaz öşründen 12, bostan öşründen 20 akçe,¹⁸⁵ Ahi Mehmed ve Mahmud çiftliği bostan öşründen 50 akçe¹⁸⁶; Ahi Mehmed veledi Ahi Turasan çiftliği bostan öşründen 38 akçe¹⁸⁷; Ahi Yakup çiftliği kovan öşründen 150 ve çayır öşründen 20 akçe¹⁸⁸; Ahi Güveği çiftliği meyve öşründen 50, bostan öşründen 50 akçe¹⁸⁹; Ahi Baba çiftliği ceviz öşründen 30 akçe¹⁹⁰; Ahi Mirkad çiftliği ceviz öşründen 30 akçe¹⁹¹; Ahi Su çiftliği meyve öşründen 200, bostan öşründen 10, kovan öşründen 8 akçe¹⁹²; Ahi İlyas çiftliği kovan

¹⁸³ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin iktisadi ve içtimai Tarihi*, İstanbul 2010, s. 553.

¹⁸⁴ Ahmet Tabakoğlu, "Öşür", *T.D.V.İ.A.*, 34, (2007), s. 100

¹⁸⁵ KKA, TD, nr. 560, v. 153a - 153b.

¹⁸⁶ BOA, TD, nr. 369, s. 441 - 442.

¹⁸⁷ MAD, nr. 262, s. 435.

¹⁸⁸ KKA, TD, nr. 158, v. 7b.

¹⁸⁹ KKA, TD, nr. 158, v. 49b.

¹⁹⁰ KKA, TD, nr. 158, v. 72b - 73a.

¹⁹¹ KKA, TD, nr. 158, v. 143b.

¹⁹² KKA, TD, nr. 158, v. 171b - 172a.

öşründen 150 akçe¹⁹³; Ahi Yakup çiftliği kovan öşründen 50 akçe¹⁹⁴; Ahi Sökmen çiftliği kovan öşründen 50 akçe¹⁹⁵; Karahisar-ı Sahip sancağındaki Ahi Mustafa çiftliği bostan öşründen 80, kovan öşründen 50 akçe¹⁹⁶; Ahi Otamış çiftliği kovan öşründen 50 akçe¹⁹⁷; Saruhan sancağındaki Ahi Yahşi çiftliği bostan öşründen 50 akçe¹⁹⁸ gelire sahip olan çiftliklerdir.

Klasik tımar sisteminde köylü ailesinin işlettiği toprak parçasının miktarınca ödemekle yükümlü olduğu çift resminin miktarını belirlerdi. Reaya kullandığı topraklara karşılık toprak sahibine çift, nim-çift, bennak, çiftli bennak, ekinli bennak, mücerred, kara, caba, bive gibi vergiler ödemekle yükümlüydü. Yine reayanın çiftlik statüsü dışında kalan topraklar için ödediği zemin resmi ve dönüm resmi, toprak parçası el değiştirdiğinde bina yapılan ya da harman yeri şeklinde kullanılan mirî topraklardan alınan tapu resmi de bu vergiler grubundan sayılmaktadır¹⁹⁹. Ahi çiftliklerinin vergi kaynakları arasında da bu tür vergilere rastlamaktayız. Bunlardan Kütahya sancağındaki Ahi Pusad çiftliğinin zemin resminden 32 akçe²⁰⁰; Ahi çiftliğinin zemin resminden 32 akçe²⁰¹; Ahi Timur çiftliğinin zemin resminden 32 akçe²⁰²; Ahi Yahşi çiftliğinin zemin resminden 32 akçe²⁰³; Ahi Eşraf ve Mahmud Fakih çiftliği zemin resminden 32 akçe²⁰⁴; Ahi Yusuf çiftliği zemin resminden 32 akçe ve 35 akçe²⁰⁵; Ahi Bektaş çiftliğinin 9 adet zemin resminden 69 akçe²⁰⁶; Ahi Yakup çiftliği zemin resminden 32, dönüm resminden 132, bennak ve mücerred resminden 22 akçe²⁰⁷; Ahi Güveği çiftliği zemin resminden 32, bennak ve mücerredden resminden 90

¹⁹³ KKA, TD, nr. 158, v. 202a.

¹⁹⁴ KKA, TD, nr. 158, v. 241b.

¹⁹⁵ KKA, TD, nr. 158, v. 241b.

¹⁹⁶ KKA, TD, nr. 162, v. 2b.

¹⁹⁷ KKA, TD, nr. 162, v. 113b.

¹⁹⁸ KKA, TD, nr. 544, v. 95a - 95b.

¹⁹⁹ Ahmet Tabakoğlu, "Resim", *T.D.V.İ.A.*, 34, (2007), s. 583.

²⁰⁰ BOA, TD, nr. 369, s. 85 - 86; KKA, TD, nr. 560, v. 78b.

²⁰¹ BOA, TD, nr. 369, s. 87 - 88; KKA, TD, nr. 560, v. 79a.

²⁰² BOA, TD, nr. 369, s. 124.

²⁰³ KKA, TD, nr. 560, v. 117b.

²⁰⁴ BOA, TD, nr. 369, s. 215.

²⁰⁵ KKA, TD, nr. 560, v. 80a - 80b.

²⁰⁶ KKA, TD, nr. 48, v. 229a.

²⁰⁷ KKA, TD, nr. 158, v. 7b.

akçe²⁰⁸; Ahi Baba çiftliği zemin resminden 32, bennak ve mücerreden resminden 215 akçe²⁰⁹; Ahi Mirkad çiftliği zemin resminden 32, bennak ve mücerreden resminden 210 akçe²¹⁰; Ahi Budak çiftliği zemin resminden 60, bennak ve mücerred resminden 118 akçe²¹¹; Ahi Su çiftliği dönüm resminden 60, zemin resminden 32, bennak ve mücerreden resminden 78 akçe²¹²; Ahi İlyas çiftliği 2 adet dönüm resminden 140, zemin resminden 32, bennak ve mücerreden resminden 312 akçe²¹³; Ahi Yakup çiftliği dönüm resminden 130, zemin resminden 32, bennak ve mücerreden resminden 72 akçe²¹⁴; Ahi Sökmen çiftliği resminden 200, zemin resminden 38, resmi bennak ve mücerreden 138, tapu zemininden 50 akçe²¹⁵; Karahisar-ı Sahip sancağındaki Ahi Mustafa çiftliği zemin resminden 60, bennak ve mücerreden resminden 103 akçe²¹⁶; Ahi Otamış çiftliği çiftlik zemininden 125, zemin resminden 63, bennak ve mücerreden resminden 132 akçe gelire sahip olan çiftliklerdir.

Osmanlı Devleti'nin vergi sisteminde şahıslara ait vergiler de oldukça çeşitlidir. Bunlardan evlenen kız veya kadın için erkeklerden alınan arûs, özel durumlara bağlı olarak alınan vergileri kapsayan bâd-ı hevâ ve tarla güvenliği ve bekçilik için alınan deştânî gibi vergiler Ahi çiftliklerinin gelir kaynakları arasında karşımıza çıkmaktadır²¹⁷. Tapu-yı zemin resm-i çiftlik statüsü dışında toprak parçası el değiştiren bina yapılan ya da harman yeri olarak kullanılan mirî topraklardan alınan vergidir. Bunlardan deştânî ve tapu-yı zemin vergileri bazı yerlerde birlikte yazılmışlardır. Birkaç örnekle açıklamak gerekirse; Kütahya sancağındaki Ahi Yakup çiftliğinin tapu-yı zemin resmi ile deştânî den 18, bâd-ı hevâ dan 12 akçe²¹⁸; Ahi Güveği çiftliğinin tapu-yı zemin

²⁰⁸ KKA, TD, nr. 158, v. 49b.

²⁰⁹ KKA, TD, nr. 158, v. 72b - 73a.

²¹⁰ KKA, TD, nr. 158, v. 143b.

²¹¹ KKA, TD, nr. 158, v. 168b.

²¹² KKA, TD, nr. 158, v. 171b - 172a.

²¹³ KKA, TD, nr. 158, v. 202a.

²¹⁴ KKA, TD, nr. 158, v. 241b.

²¹⁵ KKA, TD, nr. 158, v. 241b.

²¹⁶ KKA, TD, nr. 162, v. 2b.

²¹⁷ Tabakoğlu, a.g.m., s. 583.

²¹⁸ KKA, TD, nr. 158, v. 7b.

resmi ile deştânî den 100, bâd-ı hevâ dan 25 akçe²¹⁹; Ahi Baba çiftliği tapu-yı zemin resmi ile deştânî den 100, bâd-ı hevâ dan 99 akçe²²⁰; Ahi Mirkad çiftliği tapu-yu zemin resmi ile deştânî den 100, bâd-ı hevâ dan 50 akçe²²¹; Ahi Budak çiftliği deştânî den 50, bâd-ı hevâ dan 50 akçe²²²; Ahi Su çiftliği deştânî den 6, bâd-ı hevâ dan 9 akçe²²³; Ahi İlyas çiftliğinin tapu-yı zemin resmi ile deştânî den 250, bâd-ı hevâ dan 250 akçe²²⁴; Ahi Sökmen çiftliğinin deştânî den 50, bâd-ı hevâ dan 50 akçe²²⁵; Karahisar-ı Sahip sancağındaki Ahi Mustafa çiftliğinin deştânî den 20, bâd-ı hevâ ile arûs resminden 50 akçe²²⁶ son olarak Ahi Otamış çiftliğinin ise deştânî den 50, arûs resminden 50 ve bâd-ı hevâ dan 87 akçe²²⁷ geliri bulunmaktadır.

Çiftliklerin gelir kaynakları arasında bulunan değirmenler de önemli gayrimenkullerdir. Çiftliklere ait kayıtlarda değirmenler hakkında elde edebileceğimiz bilgiler daha çok asiyap resmine ait gelirlerden oluşsa da dönemin şartları gereği değirmenlerin çiftlikler için önemli bir yere sahip olduğu düşünülmektedir. Her zaman her yerde değirmen bulunması mümkün değildir. Daha çok su olan ve değirmen yapımına müsait yerler tercih edildiği için değirmenler çiftliklerin sosyal ve ekonomik hayatına etki etmişlerdir. Su ve yel ile dönen un değirmenlerinden alınan resme resmi asiyab adı verilmektedir. Bazı değirmenlerde dönen taş sayısına “bab” denmektedir. Böylelikle dönen taş sayısına göre vergi alınmaktadır²²⁸. Örneğin, Kütahya’daki Ahi Yusuf çiftliği asiyaptan 60 akçe²²⁹; Ahi Alpi çiftliği 100 akçe²³⁰; Ahi Baba çiftliği 1 bab asiyaptan 30 akçe²³¹; Saruhan

²¹⁹ KKA, TD, nr. 158, v. 49b.

²²⁰ KKA, TD, nr. 158, v. 72b - 73a.

²²¹ KKA, TD, nr. 158, v. 143b.

²²² KKA, TD, nr. 158, v. 168b.

²²³ KKA, TD, nr. 158, v. 171b - 172a.

²²⁴ KKA, TD, nr. 158, v. 202a.

²²⁵ KKA, TD, nr. 158, v. 241b.

²²⁶ KKA, TD, nr. 162, v. 2b.

²²⁷ KKA, TD, nr. 162, v. 113b.

²²⁸ Ünal, a.g.e., s. 165.

²²⁹ KKA, TD, nr. 560, v. 80a - 80b.

²³⁰ MAD, nr. 262, s. 369.

²³¹ KKA, TD, nr. 158, v. 72b - 73a.

sancağındaki Ahi Bayezid çiftliğinin ise harap olmuş bir asiyaftan 150 akçe²³² geliri vardır.

Çiftliklerde tarımsal üretim kadar hayvancılık faaliyetleri de önem arz etmektedir. Bunun iki temel dayanağı mevcuttur. İlkinde toplumun göçebe kültürden geldiği için hayvansal beslenmeden uzak kalamaması, ikincisinde ise hayvancılığın dönemin ticari, askeri ve beslenme alanındaki öneminden kaynaklanmaktadır²³³. Çiftliklerdeki üretimin büyük bir kısmı tarımsal üretimden oluşmaktadır. Fakat az da olsa hayvansal üretim yapılmaktadır. Ancak hayvansal üretim yapıldığına ilişkin bilgiler sadece adet-i ağnam, ganem resmi, öşrü kovan öşrü ve kovan resminden elde ettiğimiz bilgilerden ibarettir. Osmanlılarda küçükbaş hayvanlardan alınan vergiye adet-i ağnam veya resm-i ganem adı verilmektedir. Özellikle koyunlardan alınan adet-i ağnam vergisi iki koyuna bir akçedir. Ağnam vergisi serbest olmayan tımarlarda sipahilerle subaşılar arasında paylaşılmıştır. Evkaf, emlak ve serbest tımarlarda bu vergiye sancak beyleri müdahale etmemişlerdir²³⁴. Ağnam resminin hesaplanmasında kuzulu koyun kuzusuyla beraber, oğlaklı keçi oğlağıyla beraber sayılır. Yani oğlağından ve kuzusundan ayrıca vergi alınmaz. Ağnam resmi yerliden alınan, Yörüklerden alınan, eşkincilerden ve yüzdecilerden alınan birkaç cinstir ve her birinden başka miktarlarda alınır²³⁵. Bal öşrü ise reayanın elindeki bal mahsulünden alınan vergi olup aynı ve nakdî iki şekilde toplanırdı. Ahi çiftliklerinin birçoğunda bu vergilere rastlamaktayız. Örnek vermek gerekirse, Kütahya'daki Ahi Yakup çiftliğinin adet-i ağnamdan 10, kovan öşründen 150 akçe²³⁶; Ahi Güveği çiftliği adet-i ağnamdan 50 akçe²³⁷; Ahi Baba çiftliği adet-i ağnamdan 30 akçe²³⁸, Ahi Mirkad çiftliği adet-i ağnamdan 30 akçe²³⁹, Ahi Budak çiftliği adet-i ağnamdan 50 akçe²⁴⁰; Ahi Su çiftliği adet-i ağnamdan 16,

²³² BOA, TD, nr. 398, s. 217.

²³³ Orhan, a.g.t., s. 129.

²³⁴ Feridun Emecen, "Ağnam Resmi", *T.D.V.İ.A.*, 1, (1998), s. 478; Ünal, a.g.e., s. 155.

²³⁵ Neşet Çağatay, " Osmanlı İmparatorluğu'nda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler" *ADTCF Dergisi*, 5/5, (1947), s. 486.

²³⁶ KKA, TD, nr. 158, v. 7b.

²³⁷ KKA, TD, nr. 158, v. 49b.

²³⁸ KKA, TD, nr. 158, v. 72b - 73a.

²³⁹ KKA, TD, nr. 158, v. 143b.

²⁴⁰ KKA, TD, nr. 158, v. 168b.

kovan öşründen 8 akçe²⁴¹; Ahi İlyas çiftliği adet-i ağnamdan 250, kovan öşründen 150 akçe²⁴²; Ahi Yakup çiftliği, kovan öşründen 50, adet-i ağnamdan 50 akçe²⁴³; Ahi Sökmen çiftliği adet-i ağnamdan 50, kovan öşründen 50 akçe²⁴⁴; Karahisar-ı Sahip sancağındaki Ahi Mustafa çiftliği adet-i ağnamdan 150, kovan öşründen 50 akçe²⁴⁵; Ahi Otamış çiftliği adet-i ağnamdan 100, kovan öşründen 50 akçe²⁴⁶; Saruhan sancağındaki Ahi Yahşi çiftliği Kanuni döneminde yapılan tahrir göre ganem resminden 300, kovan resminden 40 akçe; 1575-1576 tarihinde yapılan tahrir göre ganem resminden 150, kovan resminden de 40 akçe²⁴⁷ gelir elde etmektedir.

Sonuç

Anadolu'nun yerleşime açılmasında şenlendirme ve ihya faaliyetleri önemli rol oynamıştır. Bu faaliyetler neticesinde kendilerine zaviyeler ve vakıflar aracılığıyla çiftlikler verilen Ahiler Anadolu'nun en ücra yerlerine giderek bölgenin yerleşime ve tarıma açılmasında önemli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Erken dönemlerden itibaren kendilerine verilen vakıflardan bazıları defterde "kadimden vakıf" şeklinde kaydedilen Batı Anadolu Beyleri tarafından vakfedilen vakıflardır. Selçuklular ve Beylikler döneminden itibaren varlıklarını sürdüren Ahiler Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminden itibaren varlıklarını belli ederek padişahlar tarafından desteklenmişlerdir. İlk dönem Osmanlı Padişahlarından Orhan Gazi, Murad Hüdavendigâr ve Yıldırım Bayezid tarafından desteklenerek kendilerine birçok vakıf, zaviye ve çiftlik tahsis edilmiştir. Fatih döneminde vakıfların tımara devredilmesiyle Ahilere ait birçok vakıf da tımara geçirilse de II. Bayezid birçok vakıfta olduğu gibi Ahilere ait olan vakıfları da sahiplerine geri vermiştir. Batı Anadolu tahrir defterleri taranarak hazırlanan çalışmaya göre; Kütahya sancağında 40 Hüdavendigâr sancağında 4, Sultanönü sancağında 10, Karahisar-ı Sahip sancağında 2, Hamid sancağında 2, Saruhan sancağında 6 ve son olarak Mentеше

²⁴¹ KKA, TD, nr. 158, v. 171b - 172a.

²⁴² KKA, TD, nr. 158, v. 202a.

²⁴³ KKA, TD, nr. 158, v. 241b.

²⁴⁴ KKA, TD, nr. 158, v. 241b.

²⁴⁵ KKA, TD, nr. 162, v. 2b.

²⁴⁶ KKA, TD, nr. 162, v. 113b.

²⁴⁷ BOA, TD, nr. 398, s. 151; KKA, TD, nr. 544, v. 95a - 95b.

sancağında 1 adet olmak üzere toplam 65 adet Ahi çiftliği tespit edilmiştir.

Vakıfların çok yönlü hizmet fonksiyonları olduğu bilinmektedir. Ahilere ait vakıfların birçoğu da vakıf gelirlerini arttırmak ya da zirai faaliyetler akabinde kendi ihtiyaçlarını karşılamak, zaviyelere gelen yolcuları ağırlamak adına çiftliklerde üretim gerçekleştirmişlerdir. Ahilere ait çiftliklerin çoğunda hatta hemen her birinde miras yoluyla birden fazla kişinin toprak sahipliği söz konusudur. Çiftlik tasarrufu babadan oğula kardeşten kardeşe geçmiştir. Çiftliklerden bazılarının tımar sistemi ile vakıflar arasında müşterek şekilde işletildiğini gösteren örnekler de mevcuttur.

Ahilerin bağ, bahçe, çiftlikleri ekip biçtikleri ve bu faaliyetlerden elde ettikleri gelirler ile zaviyelerine gelenlere hizmet ettikleri görülmektedir. Zaviyelerde ifa edilen bu görevin Ahi çiftliklerinde de benzer şekilde uygulandığı “ayende ve revendeye” hizmet şeklinde geçen kayıttan anlaşılmaktadır. Batı Anadolu örneğinde ele aldığımızda Ahi çiftliklerinin daha çok küçük ölçekli tarımsal faaliyet yürüttükleri görülmektedir. Öyle ki en küçüğü 30 en büyüğü 353 dönüm olan çiftlik arazileri bulunmaktadır. Nüfusları da en fazla 38 kişiden ibarettir.

Çiftliklerdeki üretim hususuna gelirse, hububat tarımının yoğun yapıldığını görürüz. Başlıca tarım ürünleri buğday, arpa, alef, burçaktır. Baklagil üretiminin de yapıldığı bazı çiftlikler vardır. Bu ürünler arasında da nohut, kapluca, mercimek, bakla, piyaz, mahlût, gendüm, ve ceviz birlikte kaydedilen ürünlerdir. Yine sanayi bitkileri olan pamuk ve susam da Ahi çiftliklerinde üretimi yapılan ürünlerdir. Bu ürünlerin üretim miktarlarını yukarıda verdiğimiz için tekrara düşmemek adına burada belirtmiyoruz.

XVI. yüzyıldan itibaren yaygınlaşan icar yani kiralama sisteminin vakıf mallarının kiralanmasında kullanılan bir sistem olduğu bilinmektedir. Bu sistem Ahi çiftliklerinin gelir kaynakları arasında önemli yekûn tutan zirai alanların işletilmesinde kullanılmıştır. Yine Osmanlı vergi sisteminin de çiftliklerde uygulandığı görülür. Şerî ve örfî olan vergilerden birçoğu Ahilerden alınmıştır. Bunlardan bağ, bahçe, bostan, çayır, kovan, piyaz, ceviz, meyve öşürleri, reaya kullandığı topraklara karşılık toprak sahibine çift, nimçift, bennak, çiftli bennak, ekinli bennak, mücerred, kara, caba, bive gibi vergiler, zemin, dönüm

ve tapu resimleri, arûs, bâd-ı hevâ ve deştânî gibi vergiler ile çiftliklere ait değirmenlerden alınan asiya resmi Ahi çiftliklerinden elde edilen vergilerdir.

Çiftlik denilince tarımsal faaliyet yanında akla gelen bir diğer mevzu ise hayvancılıktır. Ahi çiftliklerinde hayvancılık yapıldığına dair kayıtlar daha çok vergiler üzerindendir. Bunlardan adet-i ağnam, ganem resmi, öşrü kovan öşrü ve kovan resminden elde ettiğimiz bilgiler ışığında hayvancılık yapıldığını görsek de miktarı, cinsi ve genel üretimdeki payı konusunda bilgi edinemiyoruz. Tahminde bulunursak hayvansal faaliyetin çiftliklerde kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek oranda daha çok küçükbaş hayvancılığı şeklinde yapıldığını söyleyebiliriz.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Tahrir Defterleri (TD): 453, 44, 49, 369, 398, 61.

Maliyeden Müdevver Defter (MAD): 262, 27.

Kuyud-ı Kadime Arşivi (KKA)

Tahrir Defterleri (TD): 560, 585, 541, 145, 162, 544, 47, 48, 158, 566.

Kitap ve Makaleler

Acun, Fatma, "Klasik Dönem İdare Tarzı Olarak Tımar Sistemi ve Uygulaması", *Türkler*, 9, (2002), ss. 899-907.

Afyoncu, Erhan, "Osmanlı Devleti'nde Tahrir Sistemi", *Osmanlı*, 6, (1999), ss. 311-314.

Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İhtimai Tarihi*, Yapı, İstanbul 2010.

Arıcanlı, Tosun, "19. Yüzyılda Anadolu'da Mülkiyet, Toprak ve Emek", *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, Ed. Çağlar Keyder, Faruk Tabak, İstanbul 1998, ss.128-138.

Âşıkpaşazade, Tevârih-i Âl-i Osman, Haz. Kemal Yavuz-M. A. Yekta Saraç, Ankara 2007.

- Barkan, Ömer Lütfi, “Çiftlik”, *İA*, 3, (1992), ss. 392-397.
- Barkan, Ömer Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeleri”, *Vakıflar Dergisi*, 2, (1942), ss. 279-304.
- Barkan, Ömer Lütfi, *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları*, 1, Kanunlar, İstanbul 1943.
- Barkan, Ömer Lütfi, Meriçli, Enver, *Hüdavendigar Livası Tahrir Defteri I*, Ankara 1980.
- Battûta, İbn, *İbn Battûta Seyahatnamesi*, 1, Çev: A. Sait Aykut, İstanbul 2000.
- Bozkurt, Nebi, “Pamuk”, *T.D.V.İ.A.*, 34, (2007), ss. 154-156.
- Çağatay, Neşet, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler” *ADTCF Dergisi*, 5/5, (1947), ss. 483-511.
- Çiftçioglu, Ferdi, “XIX. Yüzyılda Tırhala Sancağı’nda Çiftlikler”, *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 15/3, (2017), ss. 105-127.
- Doğru, Halime, *XVI. Yüzyıl’da Eskişehir ve Sultanönü Sancağı*, Eskişehir 2005.
- Döğüş, Selahattin, “Osmanlı Beyliği Topraklarında Ahi Zaviyeleri ve Şeyh Edebali Meselesi, *OTAM*, 37, (2015), ss.61-86.
- Emecen, Feridun, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989.
- Emecen, Feridun, “Ağnam Resmi”, *T.D.V.İ.A.*, 1, (1998), ss. 478-479.
- Emecen, Feridun, “Bennak”, *T.D.V.İ.A.*, 5, (1992), ss. 458-459.
- Emecen, Feridun, “Çift resmi”, *T.D.V.İ.A.*, 8, (1993), ss. 309-310.
- Erdoğan, Mehmet Akif, “Anadolu’da Ahiler ve Ahi Zaviyeleri”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 4, (2000), ss. 37-55.
- Halaçoğlu, Yusuf, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara 1991.
- Haykıran, Aysun Sarıbey, *Aydın Vilayeti’nde Çiftlikler (1839-1918)*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir 2013.
- İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)*, İstanbul 2017.
- İnalcık, Halil “Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar”, *Osmanlı’da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, Ed. Çağlar Keyder, Faruk Tabak, İstanbul 1998, ss. 17-35.
- İnalcık, Halil, “Çiftlik”, *T.D.V.İ.A.*, 8, (1993), ss. 313-314.
- İnalcık, Halil, *Devlet-i Aliyye*, İstanbul 2009.
- Kallek, Cengiz, “Müd”, *T.D.V.İ.A.*, 31, (2020), ss. 455-457.
- Karaca, Behset, *1501’de Hamid Sancağı Vakıfları*, Burdur 2014.

Karademir, Zafer, "Statüleri ve Mahiyetleri Açısından Osmanlı Ekonomisinde Büyük Çiftlikler (18.Yüzyıl)", *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 4/2, (2018), ss.15-43.

Karagöz, Fatma Gül, BAYRAKTAR, Uğur, "Çiftlik Kavramının Hukuki Tanımını Yapmak: 18. Yüzyılda Amid/Diyarbakır'da Talepler ve Şikayetler", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak Sahipleri ve Çiftliğe Farklı Bakışlar*, Ed. Fatma Gül Kocagöz, Uğur bayraktar, 2023, ss. 35-77.

Keyder, Çağlar, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Büyük Ölçekli Ticari Tarım Var mıydı?", *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, Ed. Çağlar Keyder, Faruk Tabak, İstanbul 1998, ss.1-14.

Köprülü, Fuat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, Akçağ Yayınları, Ankara 2009.

Orhan, Muzaffer, *19. Yüzyılda Osmanlı Çiftlikleri (Selanik Örneği)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, Konya 2023.

Schilcher, Linda, "Geç Osmanlı Suriyesi'nde Tahıl Ekonomisi ve Büyük Ölçekli Ticarileşme Sorunu", *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, Ed. Çağlar Keyder, Faruk Tabak, İstanbul 1998, ss.180-205.

Şahin, Haşim, *Dervişler, Fakihler, Gaziler Erken Osmanlı Döneminde Dinî Zümreler (1300 - 1400)*, İstanbul 2020.

Şükrullah, *Behcettü't Tevârih Osmanlı Tarihleri I*, haz. Nihal Atsız, İstanbul, 1949.

Tabakoğlu, Ahmet, "Öşür", *T.D.V.İ.A.*, 34, (2007), ss. 100-103.

Tabakoğlu, Ahmet, "Resim", *T.D.V.İ.A.*, 34, (2007), ss. 582-584.

Turgut, Vedat, "Orhan Gazi ve Dönemi Vakıfları", *Orhan Gazi ve Kocaeli Tarihi Araştırmaları*, (2019), ss. 3-83.

Turgut, Vedat, "Cemâlüddin Musa Sâvî/Zilî ve Şeyh Osman-ı Velî ile Ahfadına Dair Vakfiyeler ve Düşündürdükleri, *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5/2, (2020), ss. 1029-1073.

Turgut, Vedat "Başlangıcından Cumhuriyete Eski Dünya Düzeninden Yeni Dünya Düzenine Vakıflar" *Vakıfbank Tarihi*, Ed. Enes Şahin, Ankara 2020.

Turgut, Vedat Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Coğrafyasında Vakıflar ve Şehirleşme (16. Yüzyıl Bilecik ve Çevresi), Bilecik 2015.

Uluçay, M. Çağatay, *Saruhanogulları ve Eserlerine Dair Vesikalar*, İstanbul 1940.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, 1, Ankara 1988.

Ünal, Mehmet Ali, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Isparta 2010.

Ünal, Mehmet Ali, "Rumeli Sancaklarında Ölçüler ve Tartılar", *Osmanlı Dönemi Balkan Ekonomisi*, Ed. Zafer Gölen, Ankara 2018.

Veinstein, Gilles, "Çiftlik Tartışması Üzerine", *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, Ed. Çağlar Keyder, Faruk Tabak, İstanbul 1998, ss. 36-56.

Veinstein, Gilles, “Les “Çiftlik” de colonisation dans les steppes du nord de la mer-Noire au XVIe siecle”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 41/ 1-4, (1985), ss. 177-210.

Yediyıldız, Bahaeddin, “XVII. Asır Türk Vakıflarının İktisadi Boyutu”, *Vakıflar Dergisi*, 18, (1984), ss. 5-41.

EKLER**Ek 1. 16. Yüzyılda Batı Anadolu'da bulunan Ahi Çiftlikleri**

Extended Abstract

The economy of the Ottoman Empire is largely based on agriculture. The economic structure based on agricultural activities has preserved its existence in very change and transformation of the state. Accordingly, the soil system has also undergone significant changes over time. The miri land system adopted by the Ottomans covers lands where agricultural land ownership belongs to the state. These lands were taken from Christians through conquest and were owned by the state. State ownership, expressed by the word miri, can be explained not as the ownership of a certain piece of land but as the ability to access and redistribute income sources in the form of a taxation mechanism. The lands within Miri land were divided into two parts title deed and mukataa land. Among these, the title deed included all the lands given to the villagers within the framework of the land registry regulation and the mukatta covered the lands rented with a lease agreement. The method of renting by deed gave the land a special status and included the farm system. In other words, title deed lands were all lands with fixed tax revenues recorded in the census books.

The Ottoman state implemented the census system in order for the land regime to function. In this system, when a place was conquered, the state would send the registrar and provincial scribe there and register the land. The state applied the census system by obtaining statistical information to determine the regions it conquered and its own land, the ownership and disposition of the land, and the tax amounts. With this process, all lands were grouped into farms varying according to their productivity. The lands, which were divided into some pieces in the form of reaya farms, were given to the farmers who would cultivate them by paying rent in advance. The word farm comes from Persian and means a place where one can plow with a pair of oxen. While in the classical period it was a piece of land that could meet the needs of a farmer family depending on the timar system, it later began to include large agricultural enterprises. While defining the farm in the laws, 60-80 decares from good land, 80-100 decares from middle-class areas and 100-150 decares from barren areas are grouped according to the condition and productivity of the land. The point that needs to be distinguished here is the difference between a real reaya farm measured in acres and a place large enough to be cultivated with a pair of oxen. However double duty is not a land rent that can be paid by those who save till the land with a pair of oxen or by those who save a farm land. The amount of the farm is mainly the subject of the double officially defined tax, which varies between 22 and 60 akçe according to the concept of different places and times. Farm tax is the tax unit of a family owning a double amount of land. The person who had a

full farm was obliged to pay the tax for it to the sipahi. If they were half, it was recorded as *nim-çift* and if they were married less than *nim-çift*, it was recorded as *bennak*. The double tax, which became a land-relaxed tax, later became a land tax.

The farm system consisted of organizing agricultural production into peasant households, with each person given a far mor farm. Farms in this system are determined as lands large enough for a household to make a living and pay rent to the state that owns the land. In summary, the farm system combined three main elements. The household consisted of laborers, a pair of oxen as a draft force, a pair of oxen and fields that could be cultivated and were suitable for grain production. In this system, the state had the opportunity to continue the farm system, which was tested on land and formed the basis of agricultural production. In this land regime, the peasant was a permanent tenant. This tenancy included a hereditary right of tenure passed from father to son. The indivisibility of the farm unit was the law and the state was against the sipahis occupying and cultivating the land reserved for peasant households. Continuing the agricultural policy based on the small family farm system was important for the social and political structure of state. The state gained the opportunity to control the agricultural economy through this group.

Recently, as a result of the deterioration of the timar system, the collection of the income of a certain place being given to tax farmers or being sold as mansions with the condition of taking 10 years income in cash and the evolution of *miri* land into *mulk* land, large farms and notables class have emerged. In fact, this new order did not represent a new and different formation. The new representatives of the Ottoman power in the provinces, *mukataa* and later the new entrepreneurs who flourished with mansions, were the new version of the old representatives of the old state in the provinces, such as sipahi and kadi. Unlike the definition in the classical period, the scale of farm farming, in which land ownership was controlled by private individuals, was larger than *aike* agriculture and became the owner's own management. In the Ottoman Empire, the transition from small-ownership agriculture, in which peasant households were obliged to pay taxes, to large enterprises in which increasing responsibilities were imposed on the peasants, was a sign of integration with the capitalist market. But it also paved the way for the formation of a system in which the notables, merchants and tax collectors tried to seize more of the peasant production. Farms that had a business nature included activities that wealthy officials engaged in to diversify the work of tax farmers or merchants, but did not have a legal status. The activities of this rich class can be explained by the

weaknesses of the central government and the conditions of the period. Although this power gained by the notables emerged due to the gaps in the state authority, they surrendered again when the state authority was established, therefore the farm spread in an unpredictable and haphazard way.

The state lands operated with the farmhouse system were given to the fief, but the state already had vacant mevat lands. The transfer of these mevat lands, which were not under the control of anyone, to the hands of a single person, led to the emergence of large agricultural farms. These farms, which emerged on fertile land, were businesses established outside the farm system before the 18th century. Improvement Works, called festivities or revival, were encouraged by the state with the provisions of sharia. The primary condition was that the property owner who owned the improved land received permission by submitting the document stating his ownership rights to the sultan. With this resulting deed of assignment, the property owner determined the boundaries of his land with his approval.

This development, which had not yet become widespread in the 16th century, was far from creating a special class of landowners. In the 15th and 16th centuries, most of the assignments given by the sultan to people from state land were from these mevat lands. Since its establishment, the Ottoman Empire had been assigning land, especially to members of religious groups, so that they could establish foundations. The most prominent type of assignment was the donations made to the founders of the dervish lodges that played a role in the emergence of Turkish settlement in the conquered places. In this first period, the assignments that enabled the establishment of lodges, properties and foundations mostly covered deserted and empty lands that were newly opened for agriculture. Foundation and property lands had the same status as sub-farms and were cultivated by the subjects. During the reign of Bayezid I and Mehmed II, most of these farms were transferred to the fief. Especially in the 14th and 15th centuries, as was the case with the Ahi farms, as a result of the Ottoman sultans giving villages and farms to populated people, the farm turned into personal property rather than a land measure. Barkan includes the dervish lodges opened for the purpose of entertainment within the scope of the Erzincan Foundations Law dated 1540 and the farms assigned to this dervish lodge foundations, İnalçık, the rice growing Project of Sokullu Mehmet Pasha in Yenice with Feridun Ahmed Bey in the 16th century, Veinstein as examples of the restored land. In his article examining the farms in the north of the Black Sea, he gives as an example the lands allocated as farms to the elite since the 14th century.

Apart from the classical definition, the definition and details of the form and nature of the farm have been a difficult phenomenon in every period, except for peasant economies. So much so that this is why there is such a confusing concept of farm existence. Rather than discussing farm by farm, it will be evaluated based on the settlements called farms given to the Akhis during the period called “deterioration” within the scope of the celebration. Although the concept of farm, which is emphasized in the article, is similar to the family agriculture of the classical period, it reveals the status of farms within the concept of foundation . The study, which was conducted using the 16th century censusbooks, covers Akhi farms, many of which can be described as dervish lodge foundations. The information we have provided so far reveals the place of miri land in the Ottoman land regime, its use according to conditions and time , the issues that fall within the scope of the Ottoman Empire’s farm, farm, farmhouse. In the following sections, the place of Akhi farms in the classical perid Ottoman farm definition in the example of Western Anatolia, the village hamlet and the role of the Akhis who engage in agricultural activities by opening the farms to agriculture, the services and operation of the farms dedicated to the Akhi lodges, the number of farms and their distribution according to the sanjaks, the diversity, amount and type of production and taxationin the farms will be emphasized.